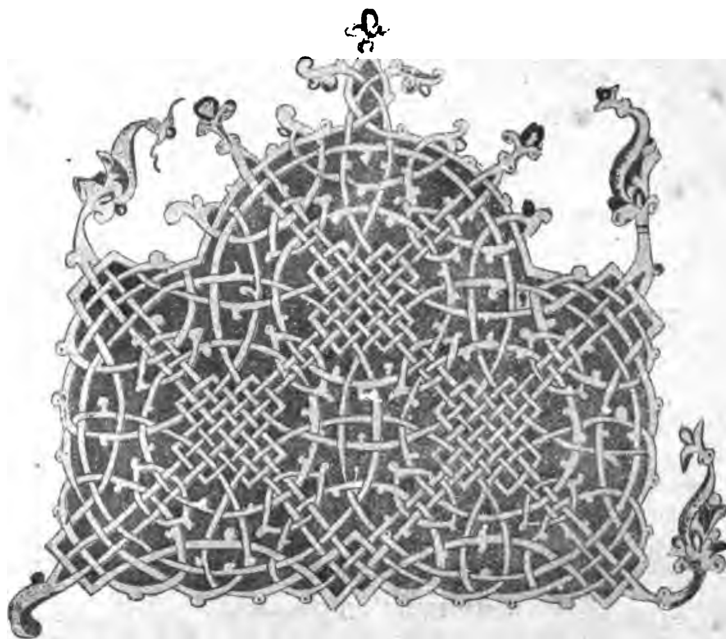

Издава Софийската Търговско-Индустриална Камара.

Д. П. Даскаловъ.

Влияние на изкуството върху занаятитѣ.

Книга I. 1907 год.

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА „ДНЕВНИКЪ“

Успѣхътъ на *Популярната Земледѣлска Библиотека* *) ме насърдчи да взема инициативата и за изданването на тая *Популярна Занаятчийска Библиотека.* Правя това съ толкозъ по-голѣмо удоволствие, че многобройни сѫ занаятчиитѣ, които мислятъ, какво за тѣхъ нашата държава и нашето общество не сѫ се погрижили тъй, както сѫ се погрижили за земледѣлцитѣ. Въ това натякване може да има нѣщо вѣрно. Не трѣбва да се забравя обаче, че, първо, земледѣлцитѣ бѣха и сѫ най-значителниятъ и най-назадъ останалиятъ елементъ отъ нашето население и че, второ, мѣркитѣ, вземени за подигане земледѣлието сѫ косвено помогнали и на занаятчиитѣ. Щомъ покупателната сила на масата отъ нашето население се усили, щомъ земледѣлцитѣ станатъ по-заможни, положението и на звнаятчиитѣ се подобрява. Историята ни учи, че цвѣтущиятъ периодъ на занаятитѣ съвпада съ пълното използуване на селския трудъ на чисто земледѣлческа почва. Злѣ ли отива земледѣ-

*) Народното Земледѣлческо Дружество е издало до сега 21 книги отъ тая библиотека.

лието, не само селянитѣ не купуватъ занаятчийски произведения, но още напущатъ земята и бѣгатъ въ градоветѣ за да конкуриратъ на занаятчиитѣ. Ето защо най-добриятъ приятель на занаятчиитѣ е оня, който помага за да се обогати масата на занаятчийскитѣ клиенти — земледѣлцитѣ. Охолно ли е на послѣднитѣ, охолно ще бѫде до нѣйдѣ и на занаятчиитѣ.

Все има обаче една значителна разлика между тия два обществени слоя. При еднакъвъ трудъ въ добри години, земледѣлецътъ може да извади двойно и тройно отъ обикновенното, когато занаятчията все си остава съ това, което рѫцѣтѣ му могатъ да произведатъ. Първиятъ продава произведенията си за странство, за цѣлъ свѣтъ, когато вториятъ не може да продаде издѣлията си освѣнъ на мѣстнитѣ купувачи. По-усъвършенствуванитѣ начини за производство и високитѣ вносни мита на чуждитѣ страни правятъ невъзможенъ почти износа на повечето наши занаятчийски произведения. Нѣщо повече. Земледѣлчески продукти не идатъ отъ чужбина да конкуриратъ на произведенията на нашитѣ селяни. Нито чужди храни, нито страненъ добитъкъ могатъ да се прокаратъ у насъ, за да подбиятъ цѣната на продуктитѣ на нашия земледѣлецъ. Тъй ли е и съ занаятчията. Не. Нѣма почти занаятчийско издѣлие, което да не се внася отъ чужбина, за да конкурира на труда на нашия занаятчия. Ето защо ние трѣбва да обърнемъ внимание и върху тия скромни труженици, които, лишени отъ естественото покровителство, що една земледѣлческа страна дава на своето земледѣлческо население, сироти и откъмъ чистия въздухъ и насладата отъ природата, на която се радватъ земледѣлцитѣ, се изнурятъ и зимѣ и лѣтѣ, отъ сутринь до вечерь, за да извадятъ своята прѣхрана и прѣхраната на своитѣ.

И тѣ не сѫ малко. Па и не намалѣватъ, както биха помислили нѣкои теоретици, които считатъ, че *съврѣменната* економическа еволюция непрѣменно ще

докара изчезването на занаятчиитѣ, неспособни да се борятъ съ фабричното производство. Безъ да отдавамъ прѣкалена стойность на цифритѣ, добити отъ нашитѣ финансови власти при описването стопанствата, подлежащи на данъка върху занятията, азъ не мога да не изтъкна факта, че у насъ въ 1905 г. е имало 44088 занаятчии обложени съ данъкъ, когато въ 1902 г. числото на тия занаятчии се е възкачвало на 40541. Това увеличение отъ около 9% въ три години не доказва, може би, жизнеспособностьта на всичкитѣ наши занаяти. Но то доказва това, което и у други страни е установено, че не всички занаяти сѫ нежизнеспособни и че, слѣдователно, наша длъжность е да се помѫчимъ да запазимъ занаятчийството, както прѣди години още бѣ рѣкълъ Фонъ Хертлингъ *), ако не като една *индустриална форма*, то като една *социална класа*, необходима прѣзъ дълги още години за хармоничното развитие на обществено-економическия ни животъ.

Какви трѣбва да бѫдатъ мѣркитѣ, съ които ще можемъ да помогнемъ на ония занаяти, които сѫ жизнеспособни? Тѣ не могатъ да бѫдатъ освѣнъ двояки:

1-о. Мѣрки законодателни, митнически тарифи за покровителствуване мѣстнитѣ занаяти отъ чуждата конкуренция, еснафски наредби за защита на занаятитѣ отъ вѫтрѣшни причини на страдане и пропадане.

2-о. Мѣрки незаконодателни, изходящи отъ частната инициатива на занаятчиитѣ, на тѣхнитѣ органи и на органитѣ, натоварени съ грижата за тѣхнитѣ интереси.

Много се спори у насъ върху мѣркитѣ отъ първата категория. Па не само у насъ. Прѣзъ послѣднитѣ двѣ години всичкитѣ говорилници на Австрия, като почнете съ виенския парламентъ и свършите съ най-малкия Gewerbeverein въ най-затънтения провинциаленъ градъ,

---

*) Baron von Herttling, Reden und Aufsätze. Freiburg, 1884. Ср. по тоя въпр съ и интереснитѣ бѣлѣжки на Victor Brants, *Petite Industrie Contemporaine*. Paris, 1902.

бѣха екнали отъ разискванията по новата занаятчийска Новела, внесена въ камарата на депутатитѣ на 18/31 януари 1905 г. И слѣдъ една хомерическа борба и въ двѣтѣ камари, казаната новела се промулгира най-послѣ като законъ на 3/16 февруари тая година и чрѣзъ нейното промулгиране още повече се разшириха двѣтѣ отличителни разпореждания на австрийското занаятчийско законодателство, способо-доказателството (Befähigungsnachweis) и задължителното сдружаване. Когато прѣпирнитѣ по тоя законъ вълнуваха срѣднитѣ класи въ Австрия, въ съсѣдната Германия занаятчиитѣ държаха конгресъ подиръ конгресъ, додѣто най-послѣ, прѣзъ септември миналата година, въ Нюренбергъ тѣ почти единодушно се произнесоха въ полза на малкото способодоказателство (Kleiner Befähigungsnachweis), което имъ се обѣща и отъ министра Посадовски и спорѣдъ което само оня майсторъ може да има чираци, който се е готвилъ три години и е добилъ казаното малко способодоказателство *).

*) Бѣхъ написалъ горното, когато въ Neue Freie Presse отъ 4/17 и 5/18 априлъ т. г. четохъ интересната статия на бернския професоръ Д-ръ Лудвигъ Щайнъ върху ревизията на Маджарското Занаятчийско Законодателство. Францъ Кошутъ, сегашниятъ маджарски министръ на търговията, прѣди да прѣдложи въ идущата сесия на маджарския парламентъ, новия занаятчийски законопроектъ, се распоредилъ да се напечататъ всичкитѣ материали на анкетата, направена по изучване резултатитѣ добити отъ стария маджарски занаятчийски законъ отъ 1884 г. И тия материяли се явяватъ сега въ 10 тома и съставляватъ, споредъ проф. Щайнъ, най-изчерпателното ръководство по тая материя обнародвано въ коя да е страна на свѣта. Томове I-и и II-и боравяли съ сега дѣйствуващия маджарски занаятчийски законъ, томъ III-и съдържа желания и прѣдложения за ревизия на този законъ. томове IV-и до IX-и законитѣ на другитѣ държави по занаятчийството и най-послѣ томъ X-и таблици и статистики все по сѫщата материя. Ето какъ основно и съвѣстно другитѣ народи изучаватъ своитѣ закони прѣди да пристѫпатъ къмъ тѣхното измѣнение. Както справедливо забѣлѣзва проф. Щайнъ, трѣбва и врѣме и изучване за да узрѣватъ тия въпроси. Азбукито на всѣки политически мѫжъ трѣбва да бѫде еволюция, а не революция. Нищо по-поучително отъ това, що ученият социологъ говори за бавното прилагане на оная формула на свободата, която най-напрѣдъ се прогласи отъ Адамъ Смита и отъ манчестерската школа и която отпослѣ намѣри своята дефинитивна редакция у Хербертъ Спенсера. Тая свобода, споредъ английския философъ, е правото на всѣкиго да си упражнява

И у насъ напослѣдъкъ, при пълно почти заглъхване на въпроса на вноснитѣ мита върху чуждитѣ занаятчийски издѣлия, най-голѣмъ шумъ се дига по еснафския законъ. Той е прѣдметъ на ожесточени словопрѣния между върли защитници и люти противници. Въпроси отъ политически характеръ сѫ строго изключени отъ програмата на настоящата библиотека, назначена да освѣтлява и просвѣщава безразлично и приятели и неприятели на сѫществуващитѣ еснафски наредби. Затова азъ съмъ принуденъ да изразя само надѣждата, че и еднитѣ и другитѣ ще се отнесатъ по-обективно и по-хладнокръвно къмъ казанитѣ наредби и да мина, за да кажа нѣколко думи върху мѣркитѣ отъ втората кате-

спокойно занятието, отъ какъвто видъ и да е то и по какъвто начинъ желае той, стига да не уврѣжда съ това правата на своя ближенъ, въ който случай той трѣбва да вземе отговорностьта за това уврѣждане. Тоя идеалъ на занаятчийската свобода, обаче, споредъ проф. Щайнъ, останалъ на книга, той никога и никждѣ не билъ осѫщественъ. Както животътъ и здравето, имотътъ и честьта трѣбва да бѫдатъ запазени съ норми или принудителни правила противъ всѣкакви сблъсквания, тъй трѣбва да бѫдатъ защитени, особено земанията и даванията (Handel und Wandel), занаятитѣ и индустриитѣ. И тъй, явяватъ се въ свободни държави на мѣстото на задължителни еснафи и корпорации, други ограничения, чирачеството, испититѣ на калфи и на майстори. Съ твърдостьта и строгостьта на индийския духъ на каститѣ се създаде отъ правителствени концесии едно особно занаятчийско право. Ако всѣко право, споредъ Ихеринга, не е нищо друго освѣнъ защита на интереси, то занаятчийското право прѣдставлява оная глава отъ защитата на интереси, която се стрѣми да установи, при принципиално припозната свобода, всрѣдъ неизбѣжнитѣ сблъсквания на занаятчийскитѣ частни свободи, една трайна правова уредба, едно равновѣсие на интереситѣ . . . Законодатели, които иматъ да уреждатъ подобни общи въпроси и да формулиратъ защитата на всички интереси въ най-краткия законодателенъ изразъ, всѣкога трѣбва да помнятъ, че не безнаказано тѣ могатъ да потъпкватъ дълбоки нужди и желания, обичаи и навици на широки обществени слоеве или групи съ еднакви интереси. Съврѣменномислящи хора сѫ всѣкога по силни отъ параграфи. Защото законитѣ сѫ за хората, а не, както въ срѣднитѣ вѣкове, хората за законитѣ. Всѣкакъвъ законодателенъ радикализмъ, билъ той демократиченъ или консервативенъ, си отмъщава на края на крайщата. Съврѣмения человѣкъ не се остава да го принуждаватъ. Законитѣ трѣбва да го възпитаватъ, а не да го удушватъ. . . . Тъй говори проф. Щайнъ и обяснява по-нататъкъ защо маджаритѣ се принудиха да замѣнятъ своятъ свободолюбивъ занаятчийски законъ отъ 1879 година съ оня по-стѣснителенъ отъ 1884 год. и защо тѣ тъкматъ да измѣнятъ тоя послѣдния въ смисълъ на удовлетворение на по-съврѣменнитѣ нужди на страната.

гория, върху тъй нарѣченитѣ отъ мене незаконодателни мѣрки.

Въ прѣдговора на първата книга отъ *Популярната Земледѣлска Библиотека* *), азъ се помѫчихъ да формулирамъ мѣрkитѣ, до които ние трѣбва да прибѣгнемъ, и безъ помощьта на законодателството, за да подигнемъ нашето земледѣлие. Между седемътѣ лоста, които азъ тамъ изброихъ за това подигане, петьтѣ смѣло, струва ми се, могатъ да се прѣпорѫчатъ и на нашитѣ занаятчии. Тѣ сѫ слѣднитѣ:

1) Просвѣщението, за което казвахъ, че когато пишемъ и говоримъ за подигане народното ни стопанство, ние трѣбва да почваме всѣкога съ просвѣщението.

2) Частната инициатива, тъй необходима за да се накаратъ нашитѣ производители да не чакатъ всичко отъ закони и управници.

3) Субсидии отпуснати отъ държавата или общественитѣ учреждения. Спордъ „*Трговински Гласник*" отъ 28 мая 1906, лани по това врѣме бѣлградската Трговачка Омладина е давала субсидия на 262 души млади занаятчии, испроводени въ странство за специализиране. И нашитѣ Окрѫжни Съвѣти и Търговски Камари могатъ да принесатъ неоцѣними услуги на нашето дребно производство, като субсидиратъ за специализиране вѣщи наши занаятчии, които отпослѣ да рѫководятъ занаятчийски практически курсове.

4) Кооперацията, която не само учи хората задружно да работятъ и по тоя начинъ да си създаватъ и по износни условия за производство, но още ги приучва и на дисциплина: l'esprit de discipline est le véritable esprit d'association (духътъ на дисциплината е истинския духъ на сдружаванията) е казалъ I. P. Buchez, създательтъ на производителнитѣ дружества въ Франция.

5) Умѣнието да се приспособява производството на

*) *Уроци отъ Дания.* София, 1903.

измѣненитѣ обществени условия. И за това приспособление трѣбва особени грижи да полагатъ занаятчийскитѣ сдружения и Търговско-индустриалнитѣ Камари.

Постарахъ се да подкрѣпя тия мои прѣпоржки съ авторитета на мѣродавни автори по занаятчийството въ Германия и Австрия, двѣтѣ държави, въ които най-много се занимаватъ съ въпроса на дребното производство. И ето какво намѣрихъ.

Ростокскиятъ професоръ Вилхелмъ Стида дава въ послѣдния си рефератъ, прочетенъ въ Ростокъ *), слѣднитѣ три съвѣта:

1) По-голѣмо грижене за добро занаятчийско и търговско образование;

2) Подпомагание кооперативното дѣло;

3) Уредба на централни занаятчийски бюра по провинции и държави, каквито ония въ Вюртенбергъ, Хессенъ и Баденъ.

А професоръ д-ръ Рудолфъ Кобачь, секретарьтъ на многозаслужилото долнеавстрийско занаятчийско д-жество, като говори за дѣйностьта на това дружество противъ прѣкаленитѣ ограничения на австрийскитѣ еснафски закони, казва: „Всѣкой познавачъ на историята на нашето дружество знае, че у насъ никога не сж се развили сжществени борби на мнѣния и по най-спорнитѣ въпроси на занаятчийското законодателство, напротивъ владѣе изобщо едно съгласие, че лоши занаятчийски закони могатъ наистина да причинятъ безкрайна пакость на занаятчийското развитие, но че и най-добриятъ занаятчийски законъ не е въ положение да прѣдизвика и закрѣпи благосъстоянието на частни лица. Мѣркитѣ за подигане занаятитѣ Дружеството ни е всѣкога дирило въ други области — въ областьта на техническо-търговското образование, свободната организация и насърдча-

---

*) Тоя рефератъ е обнародванъ и на български въ *Демократически Прѣгледъ*, год. V, кн. II. Ср. студиитѣ на сжщия върху Handwerk *въ томове* 4 и 7 на Conrad'овия Handwörterbuch der Staatswissenschaften.

ването съ субсидии на занаятитѣ въ смисъль на оная дѣйность, която по-подирѣ бѣ подета отъ държавата, областитѣ и търговскитѣ камари *).

Опитътъ на една такава мощна занаятчийска организация, като виенския Gewerbeverein, трѣбва да бѫде мѣродавенъ и рѣшителенъ и за насъ. Прѣди всичко друго, нашитѣ занаятчии и тѣхнитѣ органи трѣбва да се загрижатъ за техническо-търговското образование на нашитѣ дребни индустриални производители. Тия послѣднитѣ, въ отношение на срѣдствата за професионалната теоретическа и практическа подготовка, стоятъ много по-добрѣ отъ колкото нашитѣ земледѣлци. Тѣ живѣятъ въ градове, дѣто има гимназии или поне класни училища, учителитѣ на които могатъ да имъ прѣподаватъ, въ вечерни или праздничпи курсове, прѣдметитѣ необходими за казаната подготовка. Тѣ сѫ групирани въ центрове, та по-лесно могатъ да се устрояватъ за тѣхъ практически курсове. Въ Търговско-индустриалнитѣ Камари тѣ иматъ свои органи, каквито нѣматъ земледѣлцитѣ, органи, които и сега съ устройството на курсове и съ изпращанието за специализиране на занаятчии доста имъ помагатъ и които въ бѫдѫщето, съ разширение на сега употрѣбявапитѣ срѣдства и съ подготовката на чираци, ще имъ принесатъ още по-цѣнни услуги. Непростителни грѣшки ще сторятъ занаятчиитѣ ако се не възползуватъ отъ тия прѣимущества, ако се оставятъ да се приспятъ отъ въображаемитѣ често пѫти облаги на разни еснафски законоположения, ако, като почнатъ да чакатъ всичко отъ законодателството, занемарятъ главното — професионалното образование на занаятчийството.

Като съмъ дълбоко убѣденъ, че колкото и да сѫ нуждни нѣкои законоположения по нашето дребно производство, тѣ не сѫ достатъчни да въоржжатъ нашия

---

*) *Die Neueste* Österreichische Gewerbepolitik. Von D-r Rudolf Ko-*batsch, Secretär des Niederösterreichischen* Gewerbevereines. Wien, 1905.

занаятчия въ борбата за съществование, ако той нѣма нуждната техническа подготовка за нея и като съмъ увѣренъ, че кратки практически ржководства по занаятитѣ сж мощни помагала за такава подготовка, азъ прѣпоржчвамъ тая грижливо пробрана отъ една специална комисия библиотека съ надѣжда, че тя ще принесе на нашитѣ занаятчии ония скромни услуги, които принесе на нашитѣ земледѣлци *Популярната Земледѣлска Библиотека.*

София, Априлъ 1907.

Ив. Ев. Гешовъ

Извѣстно е отъ историята, че още въ първобитнитѣ врѣмена, когато човѣчеството прѣкарвало своето диво състояние, и прѣзъ цѣлото човѣшко развитие до днесъ, човѣкътъ не се задоволявалъ въ областьта на занаятитѣ само съ **техничното изпълнение**, т. е. да прави издѣлията си само здрави (трайни) и отговарещи за тѣхното прѣдназначение. Покрай тия **материялни** изисквания той гледалъ да удовлетвори и други — **духовни**, които сѫ тѣсно свързани съ първитѣ въ човѣшката природа. Тия духовни потрѣбности той удовлетворява чрѣзъ **художествената обработка** на своитѣ издѣлия. Занаятчия отъ нужда, човѣкътъ се показалъ художникъ по инстинктъ Той краси творенията си по своя естетиченъ вкусъ и по вкуса на потрѣбителя.

До колко производительтъ повдига занаята си чрѣзъ разработване на все по-интересни художествени форми, до толкова неговата работа се цѣни като художествена. Подчинението на занаята подъ строгитѣ естетични за-

---

*) Съдържанието на настоящата книга е извлѣчение отъ лекции, *четени въ първия* тримѣсеченъ вечеренъ курсъ по художественото за*наятчийство, откритъ на 20.I 1907* г. отъ софийската търговско-инду*стриална камара и рѫководенъ* отъ автора.

кони създава **художественото занаятчийство**, което въ най-ново врѣме поставятъ почти наравно съ архитектурата, скулптурата и живописьта.

Днесъ всѣки здравомислящъ народъ, който строго бди за всестранното си развитие и общо благодѣнствие, еднакво насърдчава занаята и изкуството, даже забѣлѣзва се едно прѣдимство въ насърдчение на художественото занаятчийство прѣдъ „чистото“ изкуство. Като послѣдствие отъ редица подобрителни мѣрки, ние виждаме пъленъ художественъ разцвѣтъ на извѣстни занаяти почти у всички културни народи. У насъ тия мѣрки сѫ едва въ зародишъ, но пробуденото съзнание на българския работникъ скоро ще ги доразвие.

Вънъ отъ икономичната необходимость да се противопостави на чуждия вносъ, нашиятъ занаятчия е пожелалъ вече да участвува въ художествено индустриалния международенъ напрѣдъкъ, който се проявява ежедневно въ всичкитѣ занаяти.

Явно е, че никой занаятчия не се задоволява вече съ обикновената изработка на своитѣ издѣлия. Той се вижда културно заставенъ да търси по-високи познания, които да го улесняватъ въ възможностьта да прави своитѣ издѣлия още по-красиви, каквито ги изисква естетичниятъ вкусъ на съврѣменния цивилизованъ човѣкъ. А тия познания сѫ именно художественитѣ, каквито могатъ се доби чрѣзъ дълго **системно обучение въ специални курсове и училища**.

Нека не забравяме обаче истината, че за да се прояви нѣщо самостойно, оригинално българско, въ кой да е отрасълъ на нашето художествено занаятчийство, било по желѣзарството, столарството, златарството, бояджийството, килимарството и пр., ние трѣбва, покрай изучването на чуждестраннитѣ образци и стилове, да се обърнемъ и къмъ нашето минало, да разровимъ петвѣковния прахъ, що покрива творенията на старитѣ ни майстори, та и отъ тѣхъ да черпимъ поука. Защото

именно въ тѣзи творения се коренятъ зачекитѣ на нашия народенъ стилъ, които трѣбва да легнатъ въ основата на новата българска орнаментика. А чрѣзъ тази орнаментика ние ще прѣдаваме художествена оригиналность и стойность на разнитѣ си декоративни произведения и всевъзможни занаятчийски издѣлия.

Не ще съмнѣние, че ние нѣма се задоволимъ и ограничимъ само съ ония орнаментални и архитектурни форми, които ни завѣщава миналото; тѣ сѫ твърдѣ недостатъчни да задоволятъ изцѣло изискванията на модерния ни вкусъ, а още по-малко да наситятъ творческата ни фантазия.

За насъ тѣзи форми сѫ необходими, за да обосновемъ българския стилъ, който никне и се развива върху почвата на народното ни изкуство и художествено занаятчийство, цѣли вѣкове потискани отъ исторични бѣдствия.

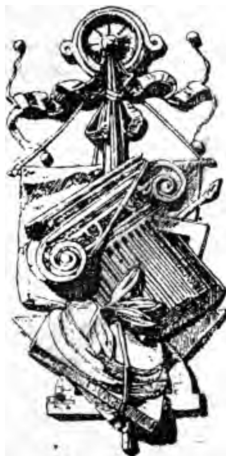
Понеже главната ни задача е да уяснимъ въпроса за влияние на изкуството върху занаятитѣ, ние ще поговоримъ на първо мѣсто за **изкуството.**

Изкуството и езикътъ сѫ два главни органи на

човѣшкия прогресъ. Чрѣзъ тѣхъ, т. е. чрѣзъ образи и думи човѣкътъ сподѣля мислитѣ и чувствата си съ хората отъ всички врѣмена.

Достатъчно е да се вземемъ въ културния човѣшки животъ, за да се убѣдимъ, че изкуството е неразделенъ съпѫтникъ и помощникъ на науката, литературата и на разнитѣ занаяти.

Подъ название **„образни“** или **„пластични“** изкуства се разбиратъ **живописьта, скулптурата** и **архитектурата**, съ всичкитѣ тѣхни подраздѣления.

Както скулптурата, тъй и архитектурата, се изразяватъ чрѣзъ осезателни форми, т. е. една статуя или единъ паметникъ ние можемъ отъ разни страни да ги изглеждаме и съ ржцѣ да обхванемъ формитѣ имъ. А не е така въ живописьта: въ картинитѣ, линиитѣ и формитѣ на разнитѣ прѣдмети ние ги чувствуваме само чрѣзъ окото си. Но живописецътъ посрѣдствомъ добрѣ прѣдадена перспектива и чрѣзъ хиледитѣ отенъци на боитѣ твърдѣ често постига въ картинитѣ си пълна илюзия на дѣйствителностьта.

Въ най-широка смисъль рисувалното изкуство е срѣдство, безъ което сж невъзможни художественитѣ занаяти и повече отъ прѣдприятията на общечовѣшката култура. Тази истина е най-очибиюща въ индустриално и технически напрѣдналитѣ страни.

Рисуването и **моделирането** сж основни елементи на пластичнитѣ изкуства.

Да се рисува не значи да се възпроизведе прѣдмета цѣлъ, какъвто си е: това е работа на моделирането, а да се изобрази на една плоскость (книга, дъска и пр.) такъвъ, какъвто ни се прѣдставя, като го гледаме отъ извѣстно разстояние и при извѣстно освѣтление.

Сжществени елементи на рисуванието сж рисунъкътъ (контурни линии) и колорътъ (разнитѣ бои). Рисунъкътъ ни дава видимата форма на прѣдметитѣ, а колорътъ — тѣхния цвѣтъ и прѣходнитѣ негови измѣнения, зависещи отъ различния родъ и степень на освѣтлението.

Тѣзи два елементи обусловатъ сжщностьта и на живописьта.

Живописьта по форма и материалъ бива: **стѣнна**, ако се работи на стѣна, тогава обикновено я наричатъ **фрескова** живопись: **картинна** или маслена, когато се

работи съ маслени бои, най-често върху платно; **акварелна** — съ водни бои, **пастелна** — съ пастели и пр. Работятъ още съ гвашъ, темпера и др. бои върху книга, стъкло, порцеланъ (порцеланова живопись и майолика *), платъ, дърво и пр. Най-послѣ живописьта се нарича **мозаична** (мозайка), когато вмѣсто бои се употрѣбяватъ разноцвѣтни камачета или стъклени парчета. По съдържание живописьта се подраздѣля на исторична, религиозна, портретна, пейзажна, декоративна и пр.

Скулптурнитѣ творения по форма биватъ: **статуя**, когато е прѣдставена цѣла фигура; **група**, когато сж сгрупирани нѣколко фигури; **бюстъ**, **глава** и **маска**. Послѣ: барелефъ, когато на една плоскость тънко се издига изработениятъ прѣдметъ, композиция, орелефъ, медалионъ и пр. Скулптурнитѣ работи се правятъ отъ гипсъ, отъ мряморъ, отъ глина, восъкъ, дърво, бронзъ и други метали и отъ слонова кость. Когато е скулптирано или гравирано нѣщо върху скжпоцѣнно камаче, казва се **глиптика**, а статуитѣ отъ слонова кость и злато се наричатъ кризоелефантински.

За **произведения на архитектурата** се считатъ всичкитѣ хубави здания, църкви, паметници, мавзолеи и пр., отъ какъвто материялъ и да сж.

Тритѣ пластични изкуства: живописьта, скулптурата и архитектурата обикновено служатъ едно на друго, иматъ нѣщо общо помежду си, което тѣсно ги свързва. И историята на изкуството ни показва, че въ най-добритѣ му художествени епохи и тритѣ тѣзи изкуства сж се развивали съ еднакъвъ блѣсъкъ. Обикновено силнитѣ художници практикуватъ и живопись, и скулптура, и архитектурата едноврѣменно. Така напр. Микелъ Анджело, най-великиятъ художникъ отъ XVI вѣкъ — възраждането, е писалъ и картини, ваялъ е отъ мряморъ ста-

*) Майоликата е изкуство да се шарятъ съ огнеопорни бои разновидни издѣлия отъ печена глина.

туи и давалъ планове за голѣми обществени здания и църкви, като църквата св. Петъръ въ Римъ и други.

И така, като говоримъ за изкуството, ще разбираме и тритѣ пластични изкуства.

Съ развитие на нашия животъ слѣдъ освобождението изкуството въ България се обнови подъ топлия лѫчъ на свободата. Ние имаме отъ десеть години вече едно силно огнище за развитие на изкуството — рисувалното училище. То оказва влияние и на всички занаяти у насъ, като покрай другото прѣвъзпитва вкуса на хората, да разбиратъ истински художественото.

Отъ голѣло значение за нашитѣ занаятчии сѫ курсоветѣ по художественото занаятчийство, устройвани отъ търговскитѣ камари. Усърдното слѣдване на чираци, калфи и майстори въ тия курсове свидѣтелствува найдобрѣ, че е дошло врѣме и за българския занаятчия да разбере и ясно да схване положението си на културенъ производитель.

Нека изкажемъ накрай идеята, че тия курсове скоро ще трѣбва да се променятъ въ специаленъ художествено индустриаленъ отдѣлъ по разни занаяти при нашето рисувално училище или въ отдѣлно художествено-индустриално училище съ подходящъ музей.

Като говоримъ за влияние на изкуството върху разнитѣ занаяти, обикновено трѣбва да разбираме най-вече **декоративно изкуство** въ най-широката му смисъль. Художествената промишленость обема всичкитѣ отрасли на занаятчийското производство, съединени съ това изкуство и служещи освѣнъ за практични нужди, но и за всевъзможна украса и вжтрѣшенъ домашенъ накитъ. Такива сж килимарството, златарството, бояджийството — декоративното, столарството и рѣзбарството, желѣзарството, грънчарството — керамиката, каменодѣлството, литографството, художественото книговѣзство и печатарство и др.

Подъ название декоративно изкуство въ най-широка смисъль се разбира всѣко художествено украсяване на какъвто и да е прѣдметъ или здание. Къмъ декорацията*) спадатъ всички произведения на изкуството изпълнени широко и прѣдимно съ орнаментална цѣль, но най-главенъ елементъ на това изкуство сж **орнаментитѣ**

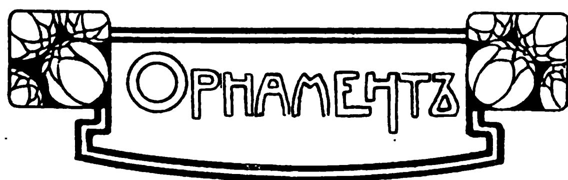
---

*) Декори или декорации въ ограничена смисъль наричатъ и театралнитѣ завѣси и кулиси.

въ строга смисъль на думата, т. е. красиви съчетания отъ най-разновидни линии, форми и фигури.

По орнаментиката изобщо въ нашата литература нищо не се е писало до днесъ. Ето защо считамъ за умѣстно да дамъ нѣкои опрѣдѣления и пояснения за орнамента и разнитѣ му стилове.

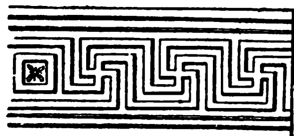

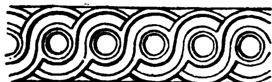
Орнаментътъ е изображение плоско (писано), изпъкнало (релефно) или вдълбнато (гравирано, врѣзано), съ което украсяваме зданията и тѣхнитѣ части отвънъ и вжтрѣ или даваме красивъ изгледъ на разни издѣлия и прѣдмети — вази, сждове, килими, мобели, дрѣхи, стѣни и пр.

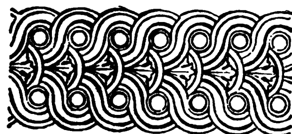
Прѣдназначението на орнамента е да наруши монотонностьта на широкитѣ голи форми на прѣдметитѣ и заедно съ това да прѣдаде естетическо достойнство на тия прѣдмети.

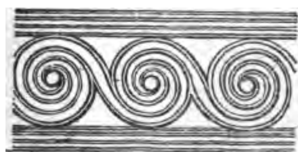
Като източници за орнамента служатъ: 1) геометричнитѣ форми, 2) растителнитѣ и 3) животнитѣ. Затова има 1) **геометриченъ** или **линеенъ** орнаментъ, 2) **растителенъ** и 3) **животински,** а сжщо и **смѣсенъ**.

1. Отъ прѣсичане на прави и всевъзможни криви линии и отъ разнообразнитѣ фигури, които се образуватъ изъ междинитѣ на прѣсичането се получава **геометричниятъ орнаментъ**. (Фиг. 1). Красотата му зависи отъ ритмичностьта на

фиг. 1.

движенията, които образуватъ неговитѣ линии и съразмернитѣ имъ части. Основнитѣ му форми сж зигзаги, меандри, крѫгчета, волути, спирали и др.

2. **Растителниятъ** орнаментъ възпроизвежда формитѣ на природата — клончета, листа, цвѣтя, плодове и пр.

Той се нарича **естественъ**, (фиг. 2 и 3) когато възпроизвежда натурално тия форми и **стилизиранъ**, (фиг.

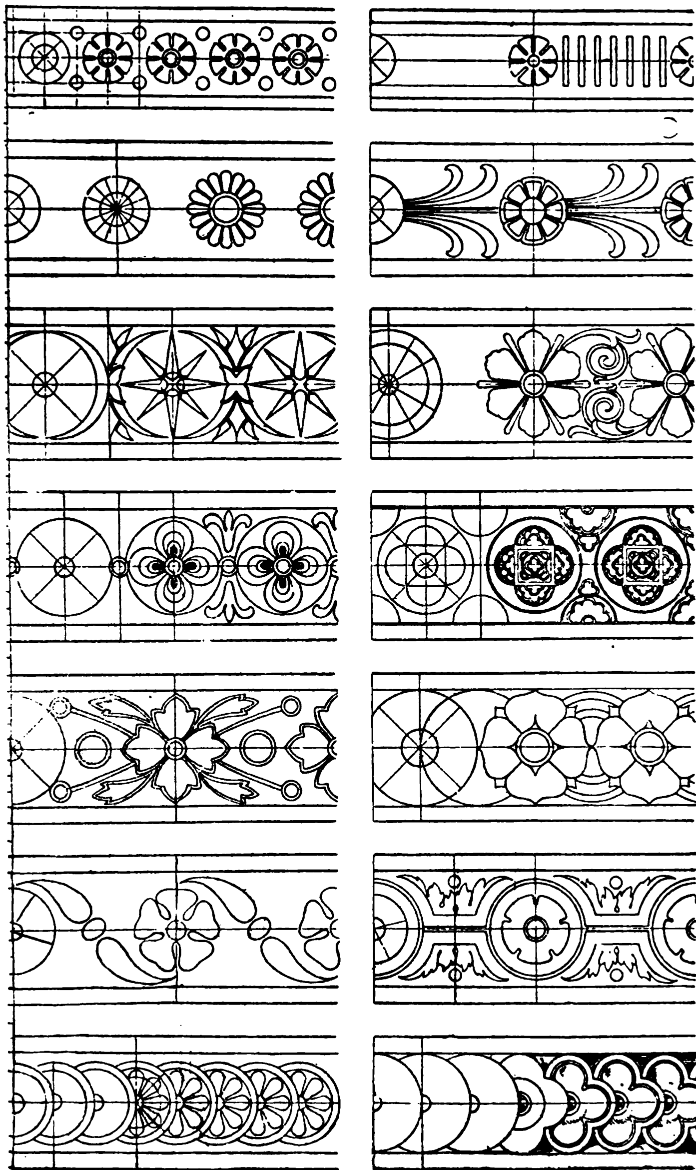

фиг. 2.

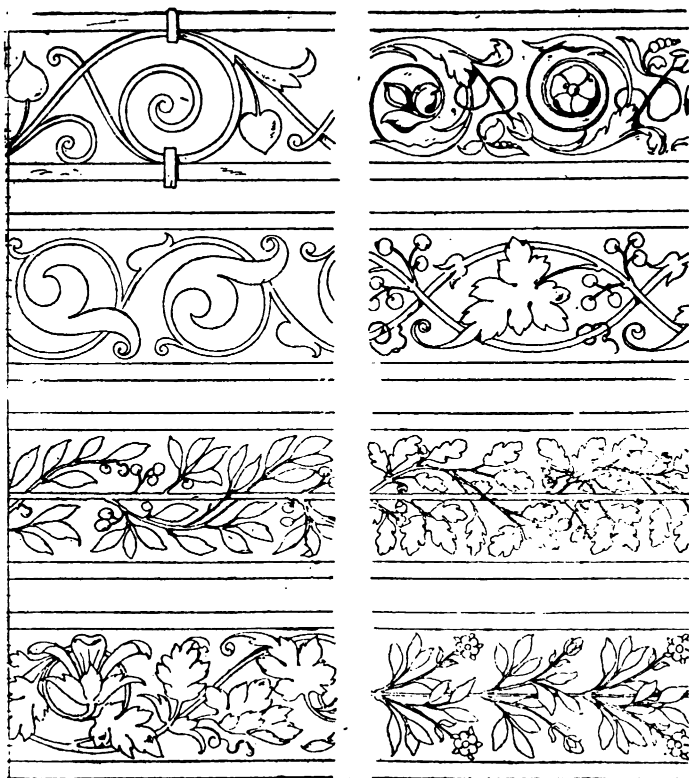

фиг. 3.

4 и 5) когато по извѣстни закони и правила се упростяватъ и комбиниратъ тия форми и се отдалечаватъ отъ дѣйствителностьта. Послѣдниятъ е възникналъ още въ древностьта и въ античното изкуство е породилъ познатитѣ палмети, розетки и акантови капители. Той се приближава къмъ геометричния и често се употрѣбява съединенъ съ него, а естествениятъ и до днесъ играе едва ли не най-важна роль въ орнаментиката.

фиг. 4.

фиг. 5.

Смѣсенъ орнаментъ.
фиг. 6.

3) **Животинскиятъ** или животенъ орнаментъ (фиг. 7, 8 и 9) сѫщо бива естественъ и стилизиранъ; той черпи своитѣ форми отъ всичкитѣ породи живи сѫщества: млѣкопитающи, птици, риби, насѣкоми, охлюви и твърдѣ често отъ човѣшката фигура. Отъ комбинирането на извѣстни части отъ животнитѣ сѫ се явили ония фантастични образи въ орнаментиката, като крилати гении, сирени,

тритони, грифони, сфинксове и др. разни чудовища, които образуватъ тъй наречения „**чудовищенъ**“ или **тератологически** орнаментъ, (фиг. 10, 11, 12 и 13).

фиг. 7.

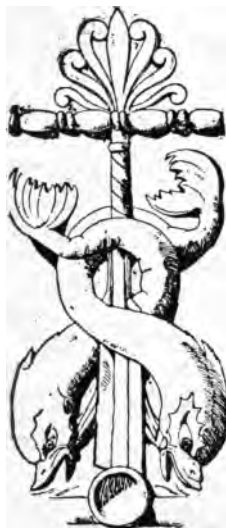

фиг. 8.

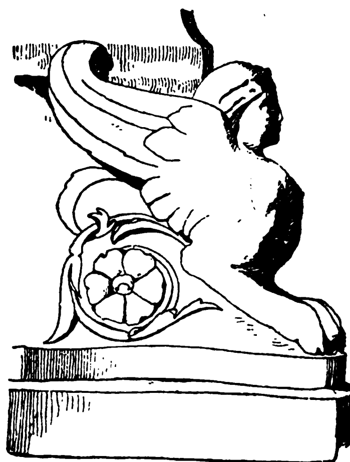

фиг. 9.

фиг. 10.

фиг. 11.

фиг. 12.

Най-послѣ, като градиво за орнаментъ служатъ и всѣкакъвъ родъ прѣдмети, като занаятчийски уреди и сѣчива, музикални инструменти, орѫжия и др., изобразени на групи или поотдѣлно, като **символи** или **емблеми**. (фиг. 14 и 15).

Мотивитѣ на декоративното изкуство сѫ се измѣняли въ зависимость отъ историчния ходъ на културата, изкуствата и занаятитѣ у разнитѣ народи, отъ вкуса и архитектурния стилъ, господствующъ въ извѣстно врѣме.

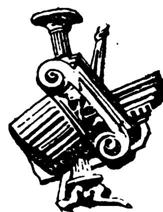
Най-прости орнаментални форми сѫ намерени по глиненитѣ сѫдове и орѫдията отъ доисторичната епоха.

фиг. 14.

фиг. 13.

фиг. 15.

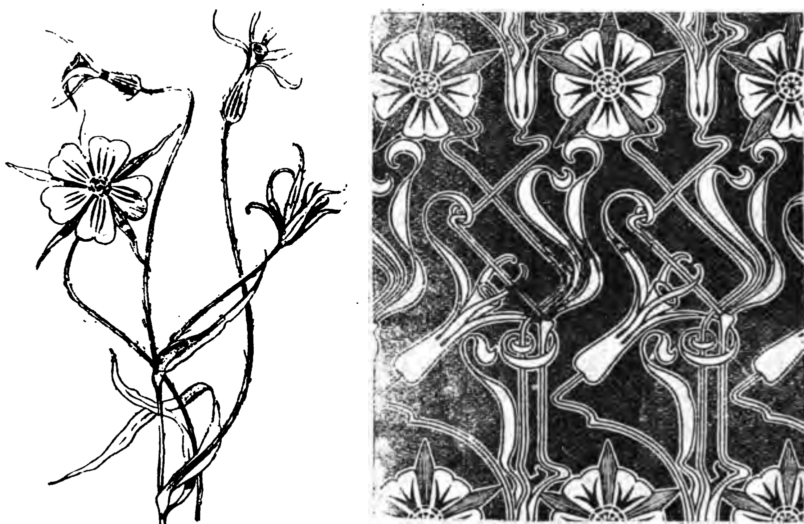
Впрочемъ, историчнитѣ изслѣдвания въ областьта на декоративното изкуство доказаха, че *основнитѣ форми* на орнамента отъ

първобитнитѣ врѣмена до днесъ сж едни и сжщи, че една е основата на орнаментиката у всички народи, но се отличава по своя вътакъ отъ племененъ или националенъ елементъ, зависящъ отъ много условия, материални и духовни. **Този елементъ (стилъ) е именно индивидуалниятъ приносъ на всѣки народъ въ храма на изкуството.**

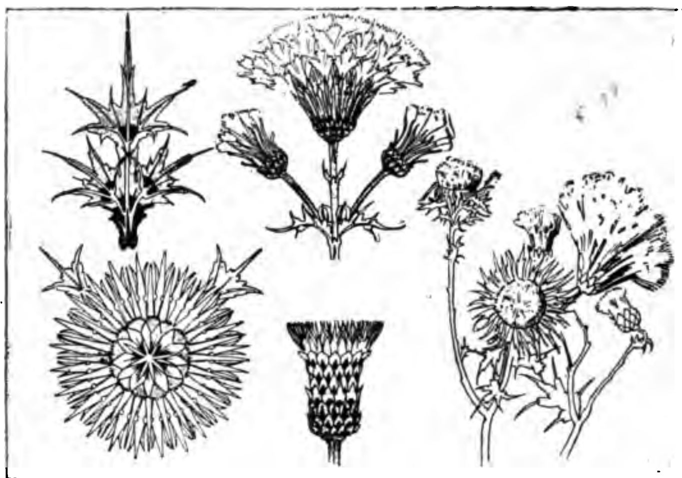
Както при карикатурата се прави отклонение отъ сѫщинската дѣйствителность, за да се постигнатъ ужъ комични цѣли, а въ сѫщность за по-дълбоко прониквание въ тази дѣйствителность, тъй въ декоративното изкуство се прави единъ видъ прѣдумишлено, съзнателно

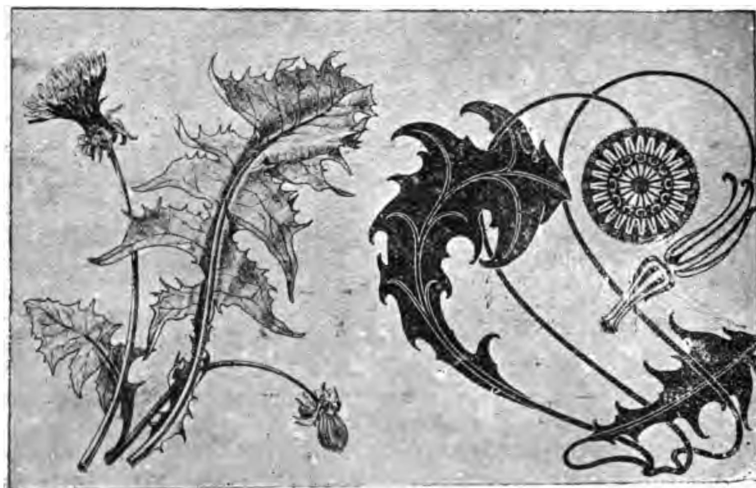
Фиг. 16. — Естественъ и стилизиранъ цвѣтъ отъ къклица.

отклонение при изобразяване дѣйствителностьта, което наричатъ **стилизиране.** (фиг. 16, 17, 18, 19 и 20).

Разликата между свободната рисунка и стилизирания образъ е, че послѣдниятъ прѣди всичко се отказва

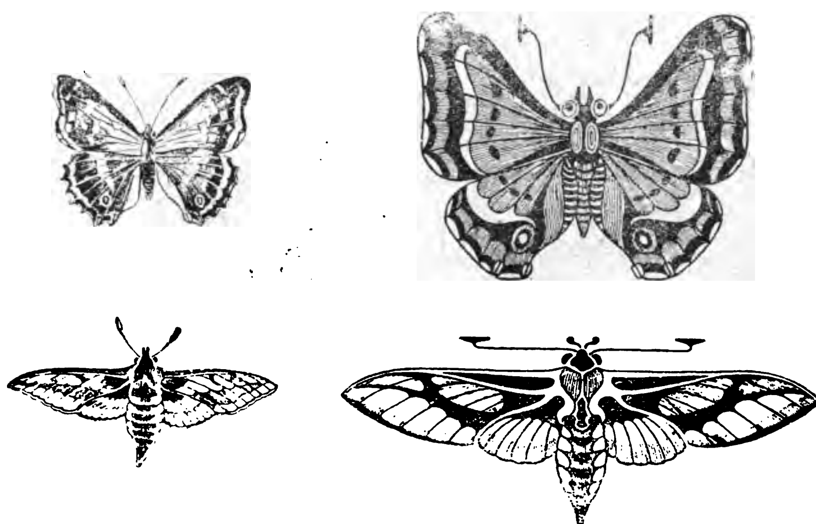
Фиг. 17.
Стилизиранъ и естественъ цвѣтъ отъ бодилъ.

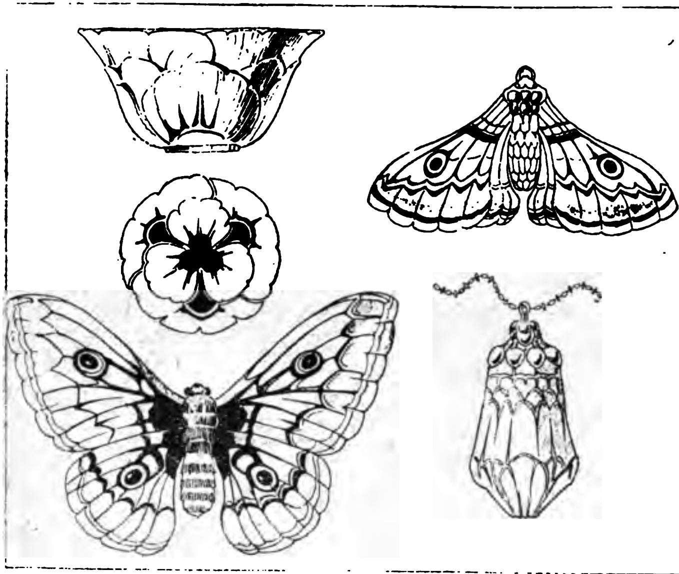
Фиг. 18.
Естесгвена и стилизирана „радика".

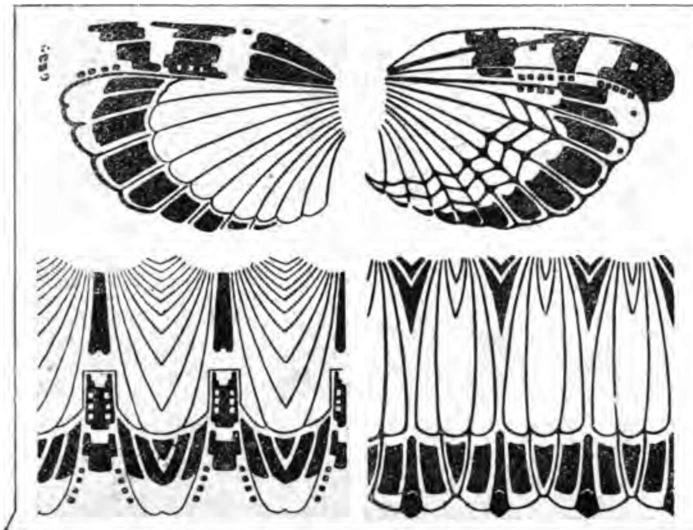
Фиг. 19.
Естествено и стилизирано „мушкато“.

Фиг. 20.
Естествена и стилизирана пеперуда.

Фиг. 21.
Разни украшения отъ пеперуда.

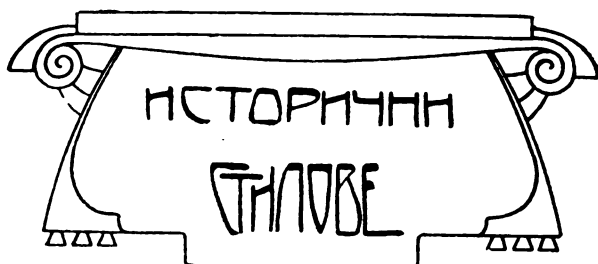
Фиг. 22.
Бордюри отъ пеперуда.

отъ всѣко намѣрение да произвежда впечатление на жива дѣйствителность. Той не е реаленъ: често напр. стъблата на естественитѣ дървета се изобразяватъ четирежгълни, профилътъ на човѣшкото лице бива очертанъ съ дебели контури, хиледитѣ отенъци на боитѣ се замѣнятъ съ единъ общъ тонъ и пр.

Обаче, колкото и да се е отклонилъ стилизираниятъ образъ отъ формитѣ на природата, той никога не противорѣчи нито на тѣхното сжщество, нито на законитѣ на природата. Напротивъ, той ги уяснява, защото като е по-схематиченъ (избѣгва дреболиитѣ, а избира само общитѣ форми, най-характерното), той е по-законосъобразителенъ.

Съ помощьта на творческата фантазия чрѣзъ стилизирането на естественитѣ форми се добиватъ най-чудни украшения и разновидни декоративни форми. (фиг. 21 и 22).

Развитието и усъвършенствуването на орнамента е вървѣло ведно съ развоя на изкуствата и разнитѣ занаяти. У всѣки народъ, който е достигалъ извѣстна културна степень, орнаментътъ получава извѣстна физиономия и конструкция, които подъ влияние на климатически, социални и много други условия се оформяватъ въ **народенъ стилъ**. Всичкитѣ занаяти за своитѣ по-съвършенни и по-изящни издѣлия прибѣгвали до народния орнаментъ въ всичкитѣ му форми. Тъй щото сѫщностьта на орнаменталния отпечатъкъ върху промишленитѣ издѣлия въ една страна е въ зависимость отъ мѣстния националенъ стилъ; отъ друга страна този стилъ немалко зависи отъ характера на украсяванитѣ прѣдмети. Впрочемъ, **при всѣка по късна културна епоха прибѣгвали и до по-ранщни стилове, макаръ чужди по врѣме и мѣсто.**

Ето защо ние ще разгледаме по-забѣлѣжителнитѣ стилове, които си сѫ извоювали исторична важность, като започнемъ съ египетския и завършимъ съ най-модерния национализиранъ сецесионъ.

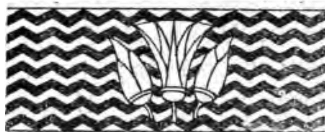
Нека знаемъ прѣди всичко, че Египетъ е строилъ най-вече колосални пирамиди и храмове, Халдея и Асирия — дворци, Гърция — най-художествени храмове, а Римъ — разни обществени постройки: амфитеатри, бани *водопроводи и др.*

Египетски и халдеоасирийски стилъ.

Датира отъ 2—5000 год. прѣди Христа. Египтенитѣ заемали орнаментнитѣ форми прѣдимно отъ отечествената си флора, най-вече отъ лотоса (фиг. 23) и др.

Фиг. 23.

водорасли. Важна роль въ орнаментиката играли ероглифитѣ, разни символи, като крилатия слънчевъ дискъ, стилизирани животни, ибиси и др. (фиг. 24).

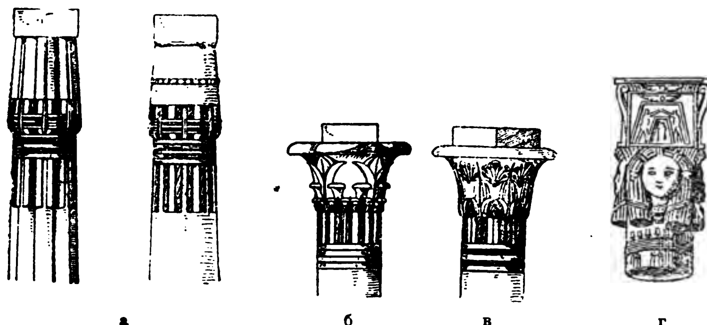
Египтенитѣ били склонни къмъ колосалното и малко отбирали отъ хубавото и възвишеното, присѫщо на гърцитѣ. Тѣ красели съ рисунки всички стѣни, тавани и колони на храмоветѣ. Знаяли само шесть

Фиг. 24.

бои и нѣмали понятие за смѣшението имъ. Както и китайцитѣ, тѣ не познавали перспективата.

Въ архитектурата различаватъ слѣднитѣ видове

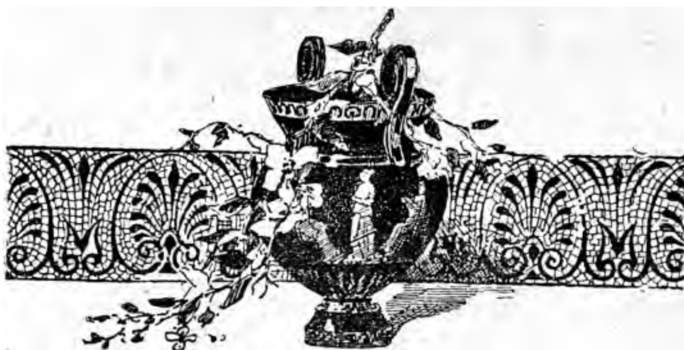
Фиг. 25.

капители (глави на колонитѣ) (фиг. 25 — а, б, в, г): 1) капителъ като пъпка отъ лотосъ; 2) камбанообразенъ капителъ; 3) хаторически, съ глава на богиня; 4) палмообразенъ капителъ и 5) сложенъ капителъ. Египтенитѣ украсявали прѣдимно гробницитѣ и храмоветѣ, а прѣлѣ жилищата и дворцитѣ.

Фиг. 26.

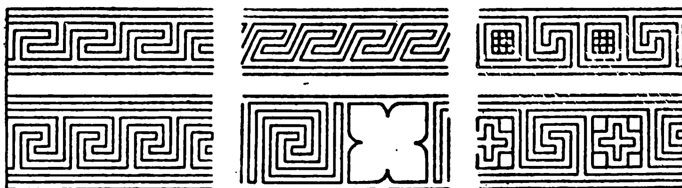
У халдео-асирийцитѣ прѣобладава линейниятъ орнаментъ. Изобилствуватъ барелефнитѣ изображения върху гледжосани тухли на разни символически сѫщества, като крилати бикове и др. (фиг. 26), които въ този стилъ замѣстватъ сфинкса.

Гръцки стилъ.

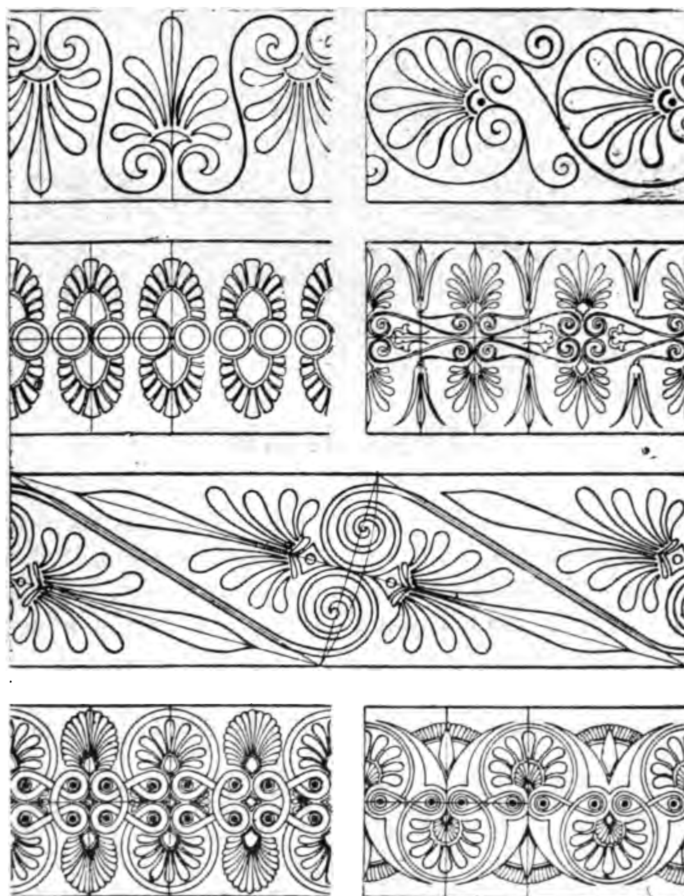
У най-древнитѣ гърци, които се ползовали посрѣдно и непосрѣдствено отъ египетското изкуство, се забѣлѣзва опитъ да се въвеждатъ въ линейния орнаментъ фигури на животни, рисувани грубо и сухо, само съ слабъ намекъ на дѣйствителностьта.

Изкуството на класична Гърция, като заело още множество орнаментални форми и отъ Азия, развило ги

Фиг. 27.

е тъй майсторски, че създало онзи високо изященъ стилъ въ орнаментиката, който се отличава съ строга системность, трайно установенъ типъ на формитѣ и строго опрѣдѣлени правила. Главнитѣ му елеменги сж меандрътъ, (фиг. 27) палметитѣ (фиг. 28 и 29) и *акантовия листъ* (фиг. 30).

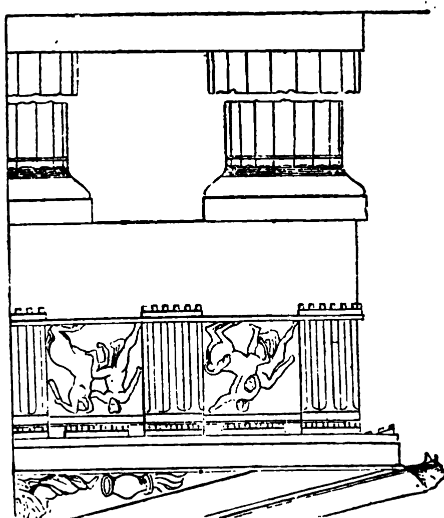

Фиг. 29.

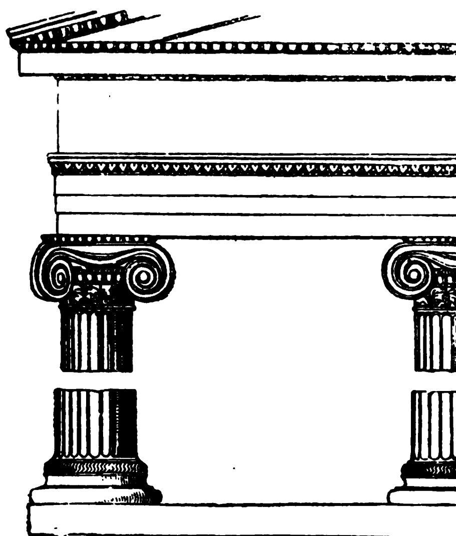

Фиг. 30.

Гръцкиятъ стилъ е най-характеристиченъ въ храмовата архитектура, въ пейнитѣ „ордери“ (колонитѣ съ тѣхнитѣ корнизни греди). (фиг. 31, 32 и 33). Особено важна роль въ гръцката архитектура е играла колоната съ своя капителъ. Въ

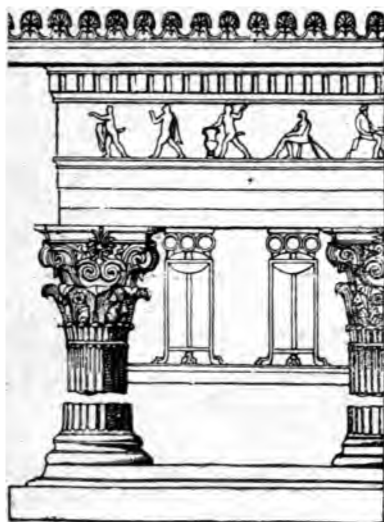

Фиг. 31.

нея се най-вече изразило различието на художествения вкусъ на дорийци и йонийци, които къмъ VI и VII в. пр. Хр. оформили тъй забѣлѣжителнитѣ гръцки стилове — дорически и йонически, които прѣминали въ всевъзможни постройки и занаятчийски издѣлия у всички народи. Найстаръ и най-простъ е *дорическиятъ стилъ.* (фиг. 31). Колоната му е вѫртенообразна съ канелюри; височината ѝ се отнася къмъ диаметра на разрѣза, както 6:1. Колоната стѫпва направо върху подножието на зданието. Капительтъ се състои отъ проста каменна възглавничка, поставена върху два каменни пръстена, а отгорѣ ѝ четвъртита плоча, която изпъква съ краищата си. Тази подпорка подържа единъ корнизъ, съставенъ отъ разни части.

Фиг. 32.

Въ *йонческия стилъ* (фиг. 32) всичкитѣ форми сѫ по-леки, по-нѣжни и по-грациозни. Колоната е по-стройна

отъ дорическата, канелюритѣ ѝ се съединяватъ чрѣзъ плоски ивици. Колоната стжпва върху специална основа. Капительтъ почива надъ колоната върху тънка кржгла плочка; възглавничката му е украсена съ орнаменти, а надъ нея се издаватъ осемъ охлювидни извитъци (волути), по двѣ на всѣко кюше, надъ които е поставена тънка плоча съ украсени ръбове.

Фиг. 33.

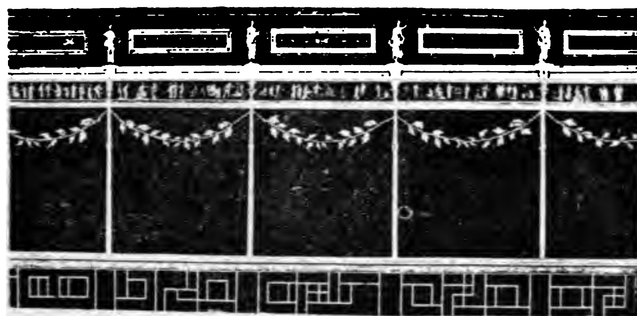
Фиг. 34.

Освѣнъ тия два стила сжществува още единъ — **коринтски**, (фиг. 33) възникналъ по-кжсно отъ другитѣ; той се отличава съ особено богатство на формитѣ. Колоната и корнизътъ значително приличатъ на йоническитѣ, но капительтъ е съвършено други. Възглавничката му е висока и около нея стърчатъ два реда акантови листа, а надъ тѣхъ 16 волути (охлювидни извитъци), отъ които 8-тѣ по-

високо, по кюшетата; надъ тѣхъ е четвъртита плоча. По нѣкога вмѣсто колона гърцитѣ си служатъ съ „Кариатиди“, женски фигури, които върху главата си подържатъ гредата (фиг. 34).

Фиг. 28.

Римски стилъ

Отъ гръцкия стилъ римленитѣ заели много нѣщо и, ако въ архитектурната си декорация не отишли много далечъ, въ украсата на стѣни тѣ използовали по-добрѣ отъ гърцитѣ растителнитѣ и животни форми. Досежно стила на колонитѣ римленитѣ взели готовитѣ гръцки стилове и само ги поизмѣнили по своя вкусъ; тѣ не се стѣснявали да употрѣбяватъ за едно и сѫщо здание различни стилове — дорически за долния етажъ, йонически за втория и коринтски или сложенъ *„композитенъ“*, (фиг. 35) стъкменъ отъ римленитѣ, за горния. Често употрѣбявали колонитѣ по двѣ, по три, една до друга.

Фиг. 35.

Въ декоративнитѣ композиции се срѣщатъ изображения на отдѣлни човѣшки фигури, цѣли сцени, пайзажи и неудошевени прѣдмети. Като образци отъ разкошна орнаментика служатъ остатъцитѣ отъ стѣнна украса, оцѣлели въ

развалинитѣ на Помпея и Херкуланъ, въ римскитѣ бани и пр. Стѣната покривали съ единъ общъ тонъ, жълтъ, синъ или червенъ, ограждали я съ рамка съ по-тъменъ или по-свѣтълъ цвѣтъ и посрѣдъ рамката изобразявали отдѣлна фигура, като хвърчаща въ въздуха. Тѣзи картини правятъ весело впечатление, усилвано отъ живописна орнаментика, състояща се отъ гирлянди, връзки отъ плодове и разни архитектурни комбинации, измежду които сж помѣстени маски и разни фигурки. (фиг. 36).

Фиг. 36.

Древнохристиянски и византийски стилъ.

Относително християнското декоративно изкуство, отначало то било въ зависимость отъ езическото, даже се ползовало отъ неговитѣ емблеми и символи за изразяване идеитѣ на новата религия. Но слѣдъ прѣнасяне столицата на всѣсвѣтската империя отъ Римъ въ Константинополъ, въ орнаментиката постепенно се образувалъ, сжщо както въ архитектурата, особенъ византийски стилъ, въ който къмъ наслѣденото отъ гърко-римското изкуство се примѣсило много източно.

Въ течение на V вѣкъ се оформилъ особенъ типъ византийски строежъ, който сѫществено се отличава отъ древнохристиянския. Главната му особеность е употрѣбата на купола за покривъ на срѣдната часть на зданието (централна куполна система). Византийцитѣ първи разрѣшили задачата да се постави купола надъ квадратна или многоѫгълна основа и въобще на четириѫгъленъ планъ. Гредата надъ колонитѣ не е хоризонтална, а се състои отъ полукрѫгли арки, прѣкѫсвани

Фиг. 37.

Фиг. 39.

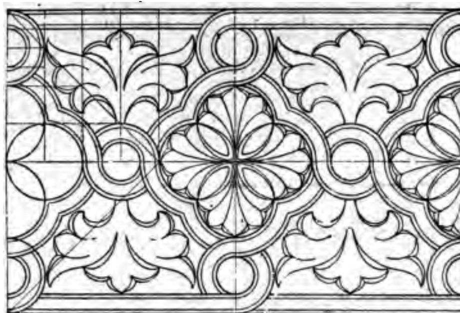

Фиг. 38.

отъ колона на колона. Капительтъ (фиг. 37, 38) приелъ форма на сѣчена четиристранна пирамида, обърната съ малката си основа на долу и покрита съ слабо изпъкнали орнаменти. Често по рѫбоветѣ на капитела прѣкарвали тѣсни орнаментни ивици (бордюри). Стѣнитѣ и сводоветѣ изобилно украсявали съ позлата и мозаични изображения или афрески. Византийцитѣ сѫ забѣлѣжити още съ своето иконописство и рѫкописна украса.

Характерна черта на византийския стилъ е прѣимуществено употрѣбление на геометрични и растителни

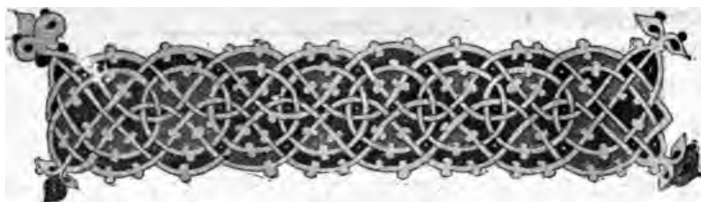
мотиви,-фиг. 39 биюща въ очитѣ полихромия, стремежъ да се произвежда впечатление на блѣсъкъ отъ злато, сребро и скѫпоцѣнни камъни и силни контрасти на ярки бои.

фиг. 39.

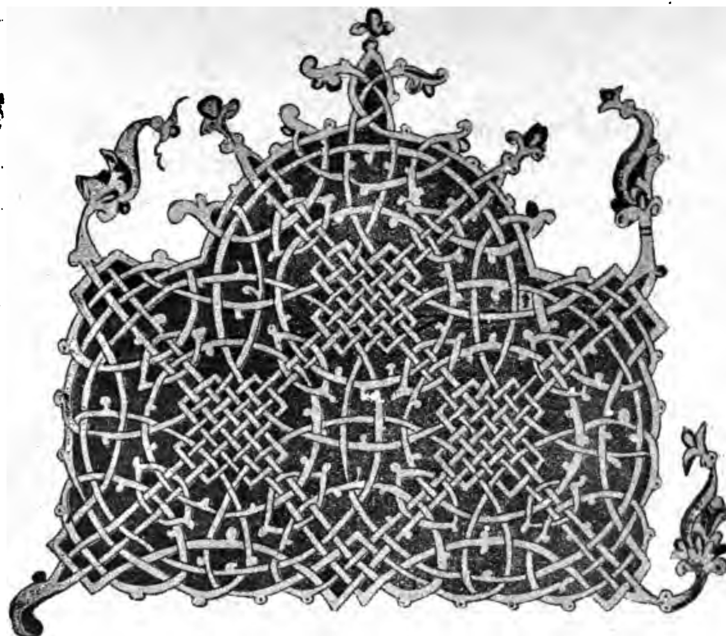
Древне-християнско изображение.

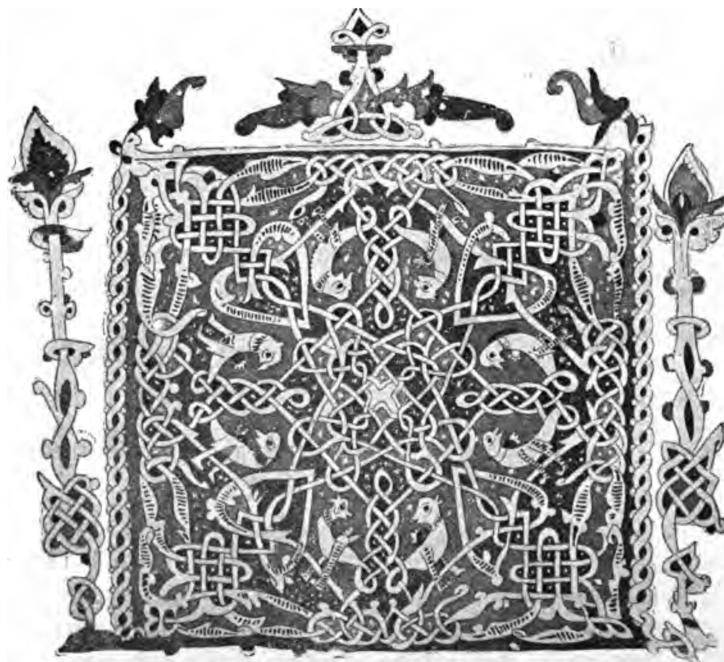
Български и славянски стилъ.

Ние — българитѣ, обеденители въ старо врѣме на славянството въ литературно и художествено отношение, сме проявявали доста забѣлѣжително художествено майсторство въ слѣднитѣ области: 1) кованитѣ гравирани сребърни, златни и др. металически издѣлия, съдове, оръжия, нанизи и др. подобни; 2) грънчарскитѣ издѣлия; 3) ръкописни украшения — венетки, (фиг. 40, 41, 42) заглавни (фиг. 43, а, б, в) и инициални букви, рамки и пр.; 4) килими, шивици, църковни и царски одежди, завѣси, покривки и др тъкани, шити и плетени работи; 5) рѣзба — иконостаси, прѣстоли, мобели и пр.; 6) разни постройки и тѣхната вътрѣшна и външна декорация, фрескова живопись на църкви, дворци, мънастири и разни паметници; 7) икони, мозаики и пр.

Всички тия области на старото ни изкуство, петь вѣка потискано отъ турско и гръцко иго, изискватъ специално и старателно изучване и то по-скоро, тъй като много цѣнни образци се изнасятъ по чужбина отъ всевъзможни туристи, антиквари, търговци и др. любители на антики. Най-послѣ, всички стари прѣдмети съ украшения се губятъ и развалятъ и повечето ще бъдатъ унищожени, ако не се съператъ и запазятъ. Въ туй отношение направихме крачка напрѣдъ съ отваряне етнографически музей, но е необходимъ и индустриаленъ музей за художественитѣ богатства въ България.

Фиг. 40.

Фиг. 41.

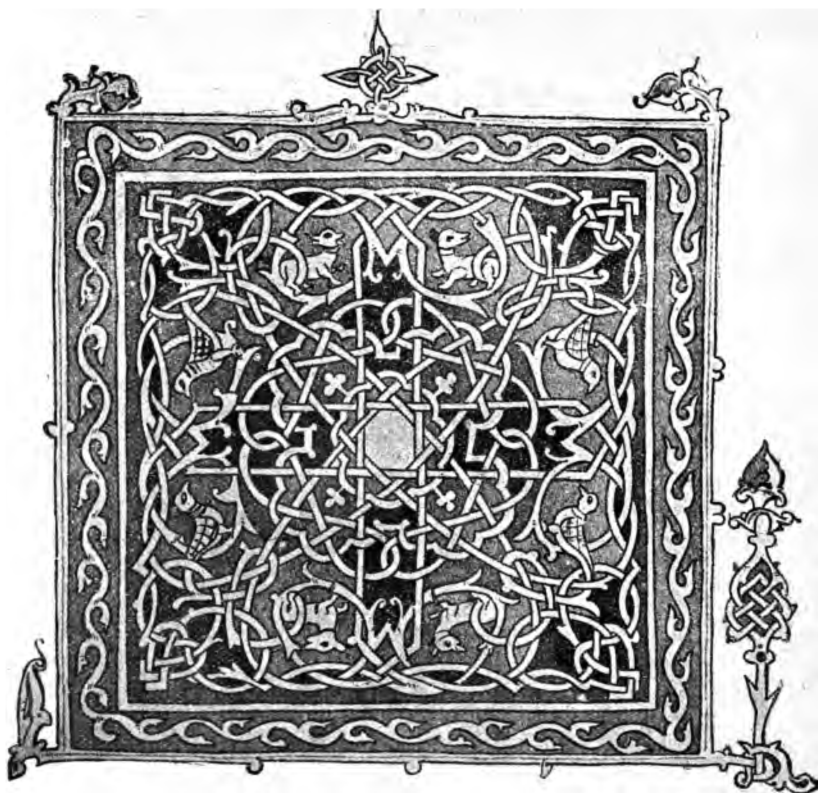
Нашата исторична литература твърдѣ малко или почти нищо не говори изобщо за художественитѣ дѣла на старитѣ ни майстори, въ безименитѣ творения на които проблѣсва истинска даровитость. На това обстоятелство се дължи до нѣгдѣ фактътъ, гдѣто у насъ обикновено мислятъ и прѣдполагатъ и до днешенъ день, че тия художествени прояви не сѫ български, а се дължатъ на даровитата рѫка на гръцки майстори. Когато историчнитѣ изслѣдвания ни показватъ, че къмъ XIII-я вѣкъ българското изкуство е стояло на еднаква висота съ италиянското отъ сѫщото врѣме и че поради своето майсторство, множество българи-художници сѫ били повикани да работятъ въ Константинополъ, столицата на Византия.

Българскиятъ орнаментъ (фиг. 40, 41, 42 и 43) съдържа прѣдимно плетеници и тератологически съчетания, т. е. ивици, разни завитъци, крѫгчета, кръстове, всички обикновено прѣплетени и въ играта на линиитѣ птици, левове и др. животни, натурално изобразени или стилизирани, като дракони и др. фантастични животни, трактуеми обаче съвършено въ характера на орнамента. Този тератологически, „чудовищенъ“ български стилъ е прѣдалъ характера си на общеславянската орнаментика, най-малко на полската и най-много на сръбската и руската.

Руска църква.

Българскиятъ орнаментъ е разнообразенъ и интересенъ въ своитѣ меки извивки и най-разновидни розетки; наивенъ, но оригиналенъ въ композицията си отъ ивици, цвѣтя, плодове и животни, хармониченъ и твърдѣ приятенъ въ колорита си, прѣдимно отъ зеленикави *червени и желти* бои. Заемалъ е извѣстни елементи отъ *византийския, отъ* централна Азия и финскитѣ племена,

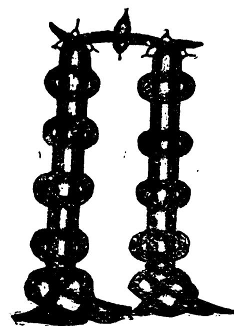
Фиг. 42.

а

б

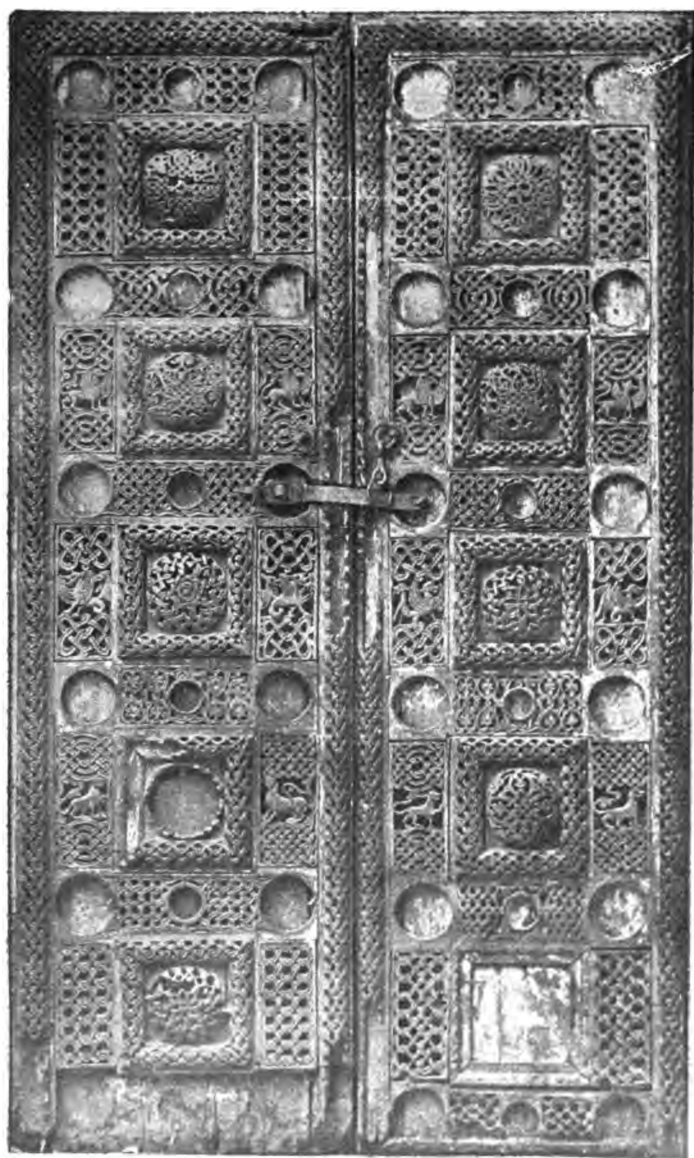
в

Фиг. 43.

а сѫщо и отъ европейския западъ. Старитѣ му мотиви сѫ почти едни и сѫщи съ келтийскитѣ и ирландскитѣ.

Старобългарски мотиви, композиралъ **Д. П. Даскаловъ.**

СТАРА ВРАТА ОТЪ РИЛСКИЯ МЪНАСТИРЪ.
Български стилъ.

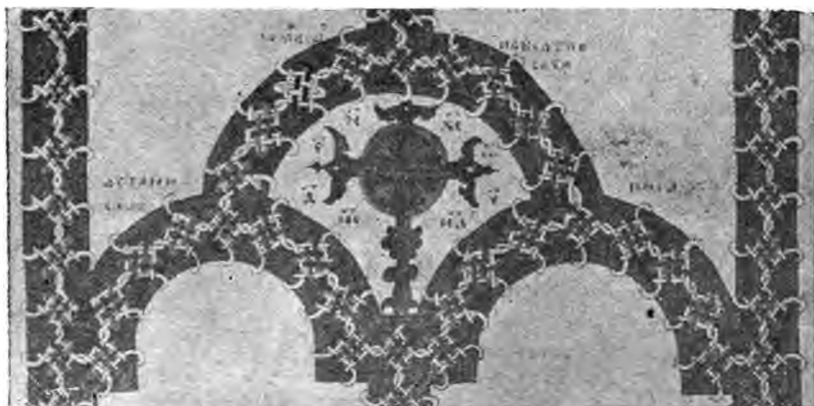

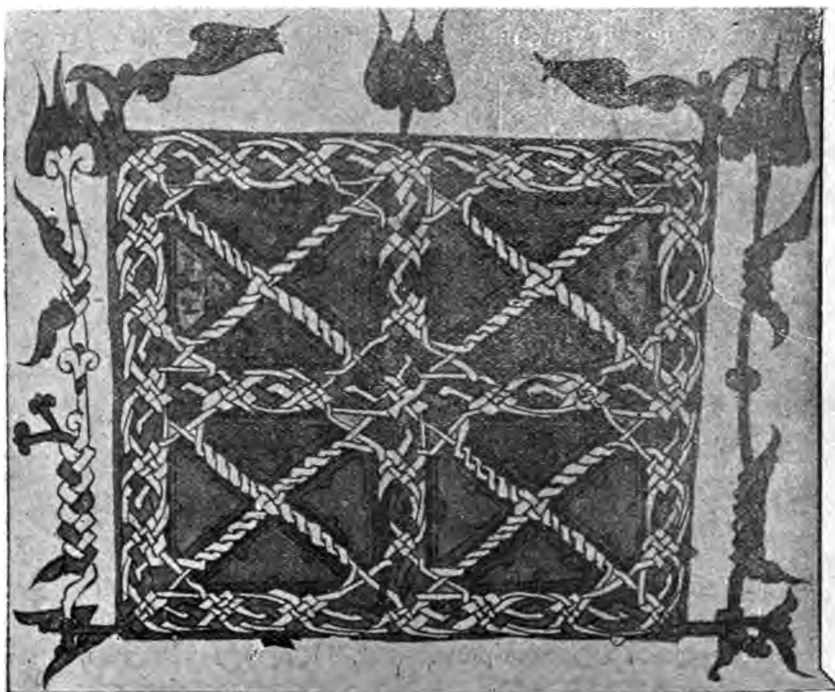
Ржкописенъ орнаментъ—РУСКИ СТИЛЪ.

Ржкописенъ орнаментъ—**ЧЕХСКИ СТИЛЪ.**

Рѫкописенъ орнаментъ—**СРЪБСКИ СТИЛЪ**

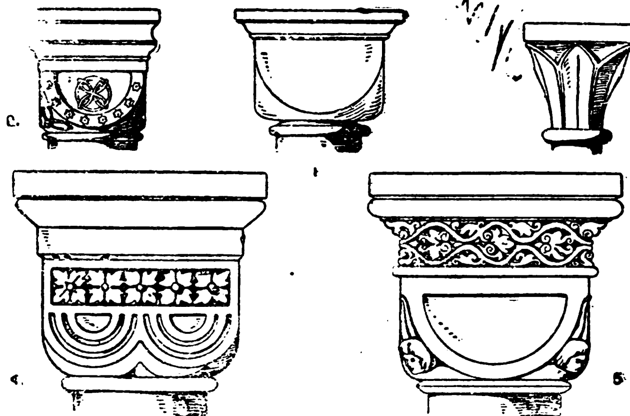

Рѫкописенъ орнаментъ **ЧЕРНОГОРСКИ СТИЛЪ.**

Романски стилъ.

Господствувалъ въ Европа отъ X до половината на XIII в. Образувалъ се чрѣзъ прѣнасяне елементитѣ на античното изкуство, заедно съ християнството, у германскитѣ плѣмена, които стжпили на историчната сцена слѣдъ падане на римската империя. Германцитѣ из-

Романски капители.

влѣкли отъ прямото наблюдение на природата много нови мотиви и първи оформили романския стилъ, когото наричатъ „църковно-рицарски". Основниятъ типъ на *този стилъ въ* архитектурата е християнската базилика. *Характерни сж полукржглитѣ* арки, фалшивитѣ аркадни

фризи (фиг. 44) и кубическитѣ кипители Орнамента (фиг. 45, 46) повече е изпъкналъ и най-често се състои

Фиг. 44.

Фиг. 45.

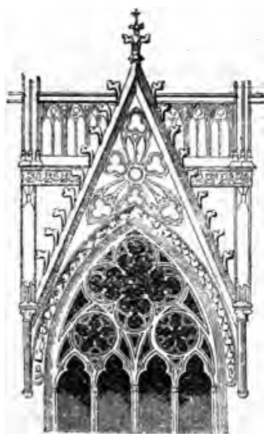
Фиг. 46.

отъ извитъци, прѣплетени съ трилистници и розетки, които въ видъ на рамки около живописни сюжети, сѫдѣйствували на архитектурната живопись да произвежда декоративно впечатление. По-разнообразенъ е билъ този стилъ въ Италия, кѫдѣто му примѣсвали византийски и славянски мотиви.

Готически (заостренъ) стилъ.

Въ началото на XIII в. освободениятъ отъ гнета на духовенството и рицарството народенъ духъ намѣрилъ изражение въ новъ стилъ — готическия, който се явилъ въ замѣна или като продължение на романския. Това е царството на дългитѣ заострени пилястри и

островръхни арки. (фиг. 47). Прѣобладаватъ отново растителнитѣ форми съ извѣстно заострюване на горѣ като стрѣла, изпърво въ силно фантастична, а неслѣ въ натуралистична обработка, която найпослѣ се прѣвърнала въ капризна игра.

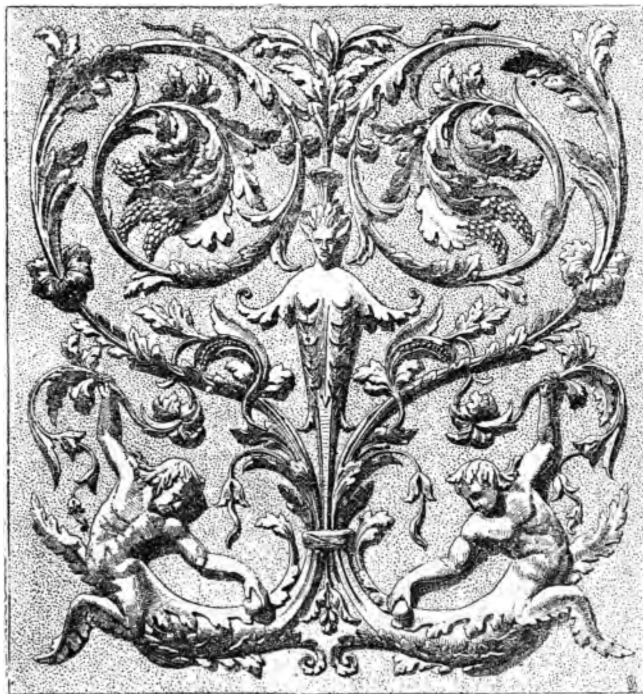
Фиг. 47.

Важното прѣдимство на заострената дѫга прѣдъ крѫглата се състои въ това, че безъ да се гледа на ширината ѝ, арката може да има различна височина. Къмъ XIV в. този стилъ е билъ най-великолепенъ: поразително съчетание на красота, благородство, лекостъ и смѣлъ стремежъ на горѣ, наричатъ го „лѫчистъ". Третиятъ му периодъ е нареченъ „цвѣтистъ", вслѣдствие изобилнитѣ украшения.

Ренесансъ.

Въ XV вѣкъ италиянското възраждане възвърнало орнамента къмъ простотата и благородната стилность на дълго забравенитѣ и захвърлени паметници на гръко-римското декоративно изкуство, които приели значение на образци, единствено достойни за подражание. Италиянцитѣ присадили повиканиятъ отново къмъ животъ стилъ въ Франция и Германия. Това е стилътъ нареченъ „ренесансъ". (фиг. 48, 49, 50). Първата дълго врѣме го слѣдвала, като внасяла въ него черти отъ свой националенъ стилъ, а Германия го разработвала

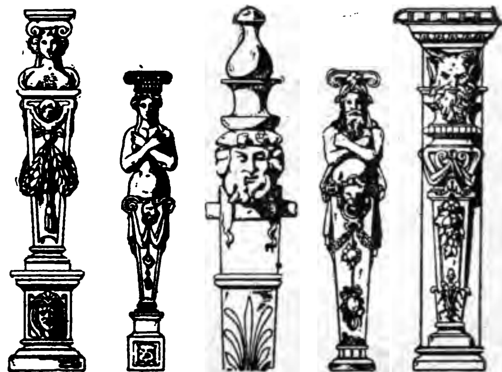
по-свободно въ натуралистиченъ духъ, съ припомняне на готическитѣ прѣдания.

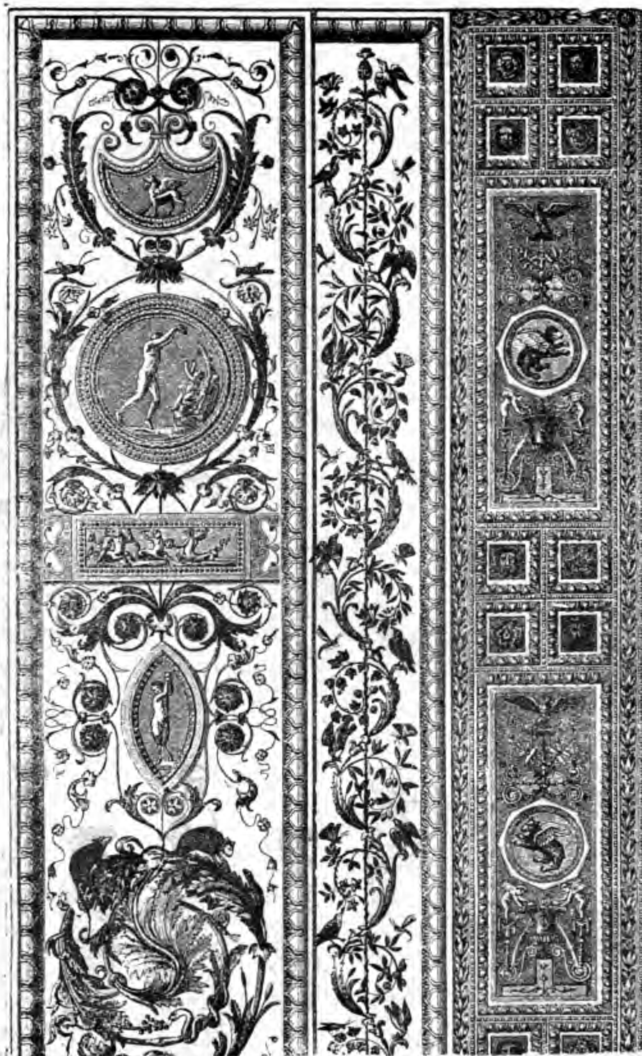
Фиг. 48.

Фиг. 49.

Фиг. 50.

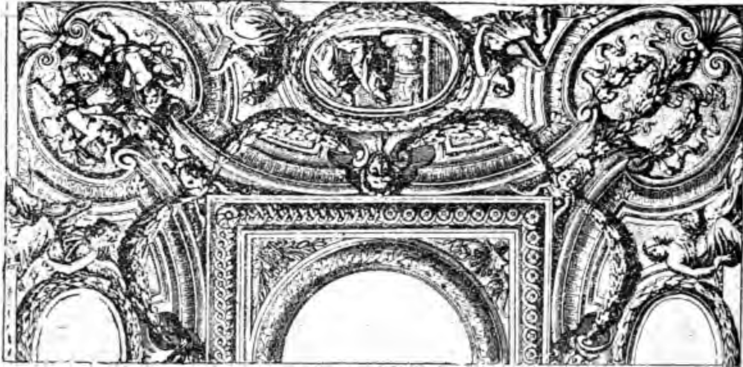
Декорация на ложитѣ въ Ватикана отъ **Рафаеля.**

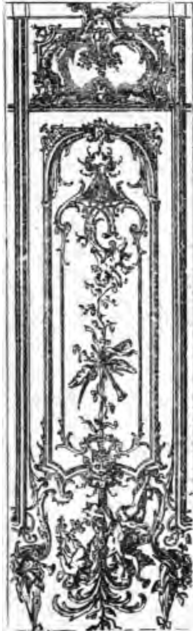
Часть отъ декорация въ Сикстинската Капелла въ Римъ
отъ **МИКЕЛАНДЖЕЛО.**

Бароко и рококо.

Усиленъ стрѣмежъ къмъ разкошъ и отклонение отъ натурализма прѣдставлява орнаментиката на по-късно-

фиг. 51.

фиг. 52.

фиг. 53.

то възраждане, слѣдъ XVI в. епохата на стиловетѣ **бароко** и **рококо**, слѣдващи единъ слѣдъ другъ въ Франция. Търсейки богатство и блѣсъкъ, стилътъ бароко (фиг. 51) нареченъ „черупестъ“, който господствува до втората половина на XVII в., съ своитѣ масивни закржглени форми, често попадалъ въ безмисленна тяжесть и крайна прѣтрупаность, когато рококо (фиг. 52, 53) съ своитѣ леки извивки и закржгления се отличавалъ съ чудна игривость на формитѣ, не лишена отъ своеобразна грация.

Стилътъ на Людвига XVI и на империята.

Като реакциа на тия стилове се явява отначало развалениятъ „Париковъ“ стилъ, а послѣ **стилътъ на Людвига XVI**, (фиг. 54) който отново въвежда правитѣ линии, растителни форми и голѣма употрѣба на бронзова позлата. Туй, което този стилъ е започналъ, било

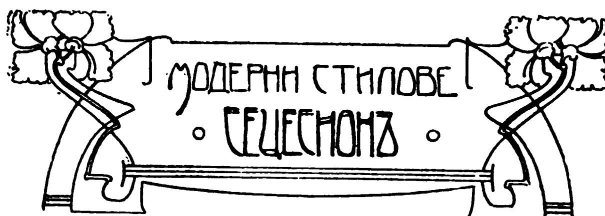

фиг. 54.

Прѣходъ отъ „рококо“ въ „Л. XVI“.

доведено до крайность отъ **стилътъ на империята** но за кратко врѣме: царството на този стилъ се свършило скоро слѣдъ падането на Наполеона.

Прѣзъ XIX в. въ областьта на орнаментиката се забѣлѣзва, особенно въ Германия и Франция едно лутане, търсене на нови форми. Като резултатъ на това движение и отчсти подъ влиянието на японското изкуство

фиг. 55.

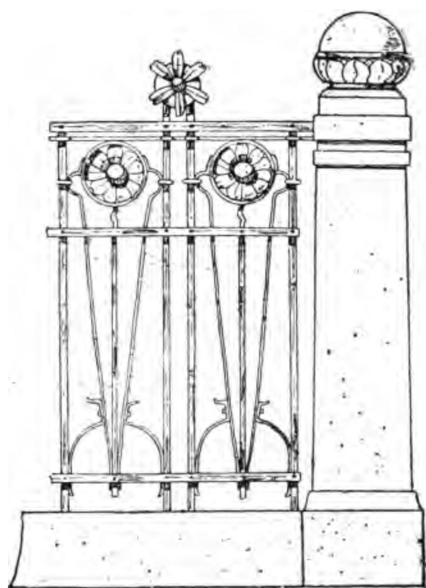
се явиха тъй нареченитѣ модерни стилове, които въ най-ново врѣме се оформяватъ почти въ единъ стилъ — *сецесионъ*. (фиг. 55, 56, 57, 58 и 59). Въ франция

фиг. 56.

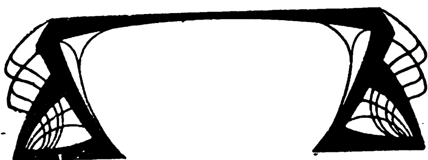

фиг. 58.

фиг. 58.

този стилъ отъ начало бѣ нареченъ „декадентски". Основанъ изключително на природнитѣ Форми, растителни и животински, този стилъ съ крайната си простота въ конструкцията и композицията си, съ мекитѣ и плавни свои извивки, съ приятното стилизиране, което често нарушава законитѣ на симетрията, се оказа да е по вкуса на всички съврѣмени културни народи. Той е вече тъй

Фиг. 59.

Фиг. 60.

универсаленъ, както нѣкогашния ренесансъ, който справедливо е нареченъ европейски стилъ.

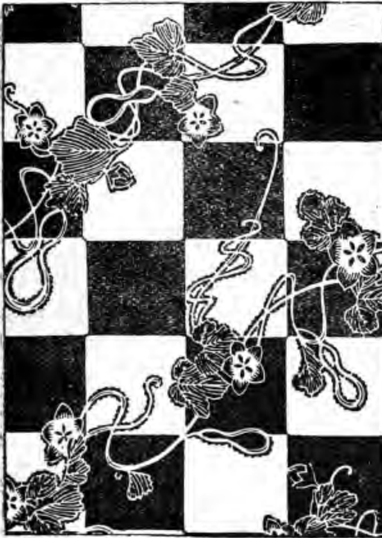
Въ послѣдно врѣме този стилъ, както е станало и съ ренесанса, започна чувствително да се национализира, т. е да приема особенъ народенъ отпечатъкъ у всѣки народъ.

Китайски и Японски стилъ.

Благодарение на по-осамотения животъ на монголското племе тия стилове се явяватъ още отъ най стари врѣмена съ голѣма отличителность отъ всичкитѣ горѣспоменати стилове. Японското и китайското схващане на природата и начина на изобразяването ѝ не схождатъ нито съ една отъ орнаментикитѣ въ свѣта. Въ китайския стилъ играли важна роль фантастични животни

— дракони и декоративни букви; съ сжщата фантастичность на тия животни сж стилизирани формитѣ на рас-

Фиг. 61.

Фиг. 62.

тения и цвѣтя, обикновено въ ярки бои, но и твърдѣ мрачни въ китайския стилъ. По-лекъ и по-разнообразенъ въ всѣко отношение е японскиятъ стилъ (фиг. 61, 62 и 63) съ своитѣ винаги контурирани често съ *златни бои фор*ми на цвѣтя и хвърчащи птици, изпълнени свободно и своеобразно съ леки синкави, зелени и др. тонове. Благодарение на крайната му оригиналность, този стилъ, макаръ твърдѣ старъ, се яви като конкуренция на модернитѣ стило-

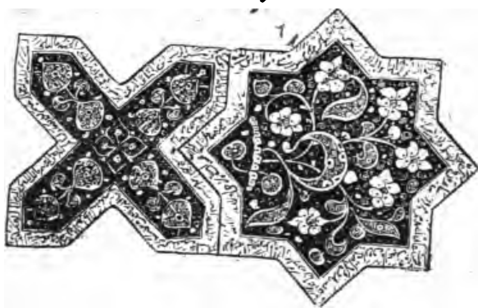

Фиг. 63.

ве, особено въ ония страни, кждѣто хората сж привикнали постоянно да търсятъ нѣщо ново за индустриални цѣли.

Мохамедански стилъ.

Подъ този стилъ се разбира стила на испанскитѣ маври (отъ VIII – XVI в.) на азиятскитѣ и африкански араби, на перситѣ, турцитѣ и плѣмената на срѣдня Азия. Тъй като тѣхната религия забранява да изобразяватъ живи сжщества, то тѣ особено старателно обработвали линейния и растителенъ орнаментъ и извънредно много се увличали отъ ефекта на боитѣ. На това

Фиг. 64.

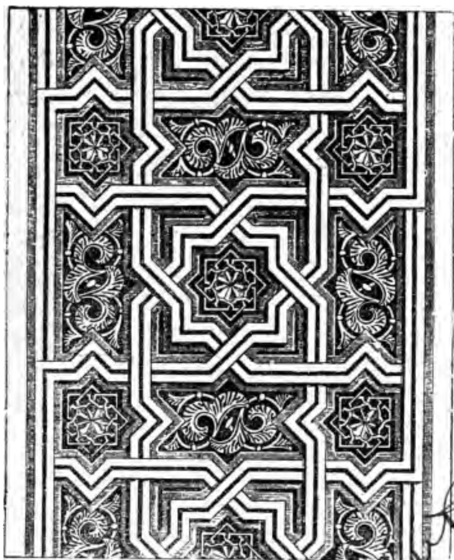
Персийски капителъ.

запрѣщение не се подчинявали само перситѣ, орнаментътъ на които,(фиг. 64), отъ начало близъкъ на арабския, въ края на срѣднитѣ вѣкове се влиялъ отъ Индия и Китай.

Въ основата на мохамеданския стилъ легнали формитѣ на византийския и египетски стилъ.

Строителната художествена дѣйность на мюсюлманитѣ се пригаждала прѣдимно за религиозни цѣли, за джамии. Оригиналното въ тѣхъ се проявява въ подроб-

ноститѣ, особено въ арките. Византийската полукрѫгла арка се измѣня въ три нови форми; остра, подковообразна и киловидна (форма на варка). По-послѣ

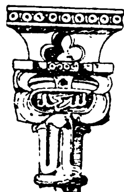
Фиг. 66.

Фиг. 65.

линиитѣ на първитѣ двѣ арки почнали да се подраздѣлятъ на малки дѫгици. За подпорки служатъ колони, взети отъ християнски здания, или съ коринтски капители, но твърдѣ измѣнени. Покривътъ на джамиитѣ (фиг. 65) обикновено въ своята контура прѣдставлява приблизително тритѣ рода линии на аркитѣ. Като образцово творение на мавританската архитектура служи лъвовиятъ дворецъ въ Алхамбра. Ара-

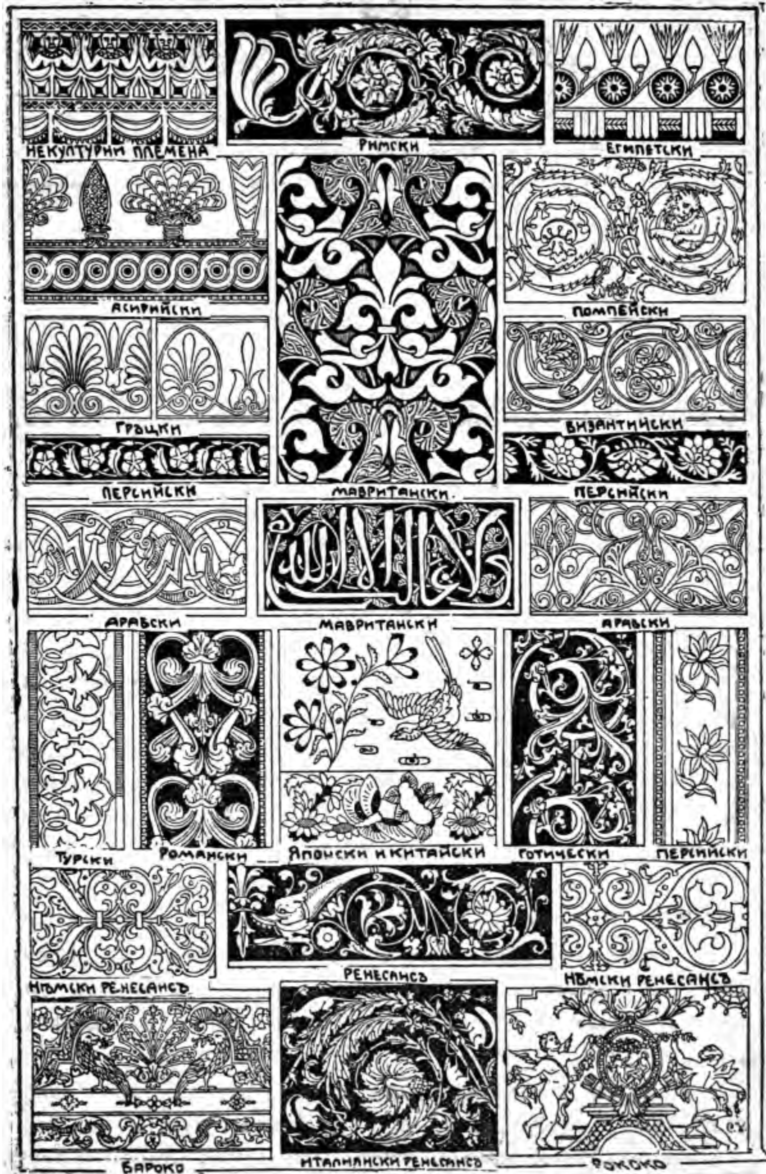
Мавритански капители.

битѣ особено обичали тъй нареченитѣ „сталагтитни“ орнаменти, съ които често красели и капителитѣ. Въ арабския и мавритански стилъ (фиг. 66) играятъ голѣма роль плоско-релефнитѣ орнаментни ивици — арабески, въ които фантастичнитѣ форми отъ растително царство се съединяватъ съ прѣплетени линии и букви.

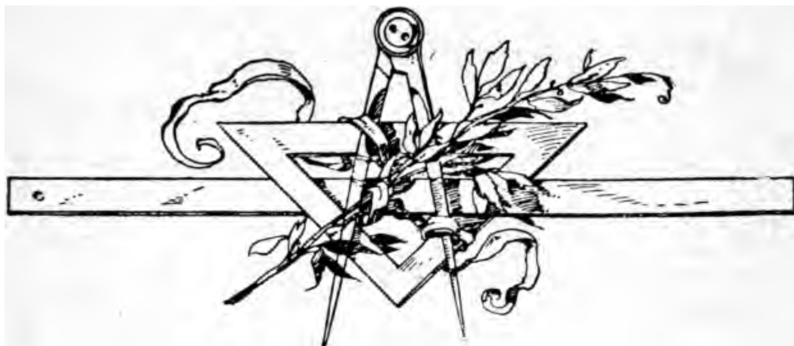
„**Арабески**“ наричатъ и до днесъ извѣстни ивични орнаменти отъ всички стилове. (Вижъ таблицата стр. 67).

Мавританско украшение.

АРАБЕСКИ отъ разни стилове.

Развой на художественото занаятчийство.

Въ днешно врѣме правятъ разлика между изкуство и занаятъ. За прѣдмети на чистото изкуство смѣтатъ ония произведения на живописьта, скулптурата и архитектурата, които сж прѣдназначени не за практично употрѣбление, а за естетично възпитание и наслада, т. е. само да ги гледаме и да се наслаждаваме и облагородяваме отъ тѣхната хубость и отъ тѣхната смисълъ. Всичкитѣ други прѣдмети на изкуството, които служатъ и за практични цѣли, колкото изящно и да сж изработени, причисляватъ ги къмъ занаятчийското изкуство, считатъ ги като издѣлия на разнитѣ занаяти и ги наричатъ промишлени или художествени издѣлия.

Подчинението обача на тия издѣлия подъ естетическитѣ закони (закони за хубавото) ги въздига до височата на изящнитѣ творчески произведения, почти наравно съ ония на живописьта, скулптурата и архитектурата.

И, както е извѣстно, има много художествени творения, които удовлетворяватъ извѣстни нужди въ живота, а отъ друга страна сжщо тъй много занаятчийски *издѣлия, служещи* изключително за украса и естетична

наслада. Така че строга и съвършенно точна граница между изкуството на художника и изкуството на занаятчията не може да се прокара.

Тази истина ще стане по-ясна, като прослѣдимъ пѫтьтъ, по който сѫ се развивали занаятитѣ и изкуството и особено, като разгледаме въ какво отношение сѫ били тѣ прѣзъ врѣме на своето развитие отъ първобитни врѣмена до днесъ.

Първитѣ прояви на изкуство и занаятъ трѣбва да диримъ въ ония тъмни и неизвѣстни врѣмена, покрити съ гѫстия мракъ на стотини и хиляди вѣкове, въ които се крие и произходътъ на самото човѣчество. Но това не сѫ прояви на занаятчийска дѣйность и изкуство въ сегашната тѣхна смисъль. Това сѫ първични тѣхни зародиши, които по-нататъкъ, подъ влияние на разнитѣ открития, на климатически, социални, политически, морални и религиозни условия, прѣкарватъ всичкитѣ стадии на човѣшката култура.

Свѣдения за този древенъ миръ, за дълговѣчната прѣисторична дѣйность на човѣка се добиха отъ разнитѣ прѣдмети, намѣрени при разкопкитѣ по цѣлия свѣтъ и отъ пещернитѣ находки, а сѫщо и отъ откриттитѣ прѣди 40—50 години наколни сгради (жилища построени надъ водата върху коли), въ които сѫ живѣли древнитѣ жители на срѣдна Европа, кѫдѣто се намѣриха множество интересни остатъци.

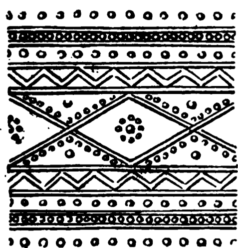
Тия старини и остатъци спомогнаха да се напише, тъй да се каже, доисторичната история на културното развитие. За пояснение на доисторичния битъ не малко е послужило и изучването на орѫдията и издѣлията на разни съврѣмени диваци, каквито сѫ нѣкои отъ ескимоскитѣ племена, американски индийци, африкански негри, меланезийцитѣ и др., които и сега живѣятъ въ една първобитна култура.

Изучването на прѣисторичнитѣ врѣмена показа, че примитивниятъ човѣкъ, като е работилъ да задоволи

и удовлетвори нуждитѣ си, да усигури защитата си, проявявалъ едновремѣнно и стремежъ къмъ изкуство, къмъ художествената форма.

Човѣкътъ още като ядѣлъ сурово месо и носилъ кожитѣ на рвзни животни, се кичилъ съ самоцвѣтни камъчета, исушени плодове и кости отъ убититѣ животни.

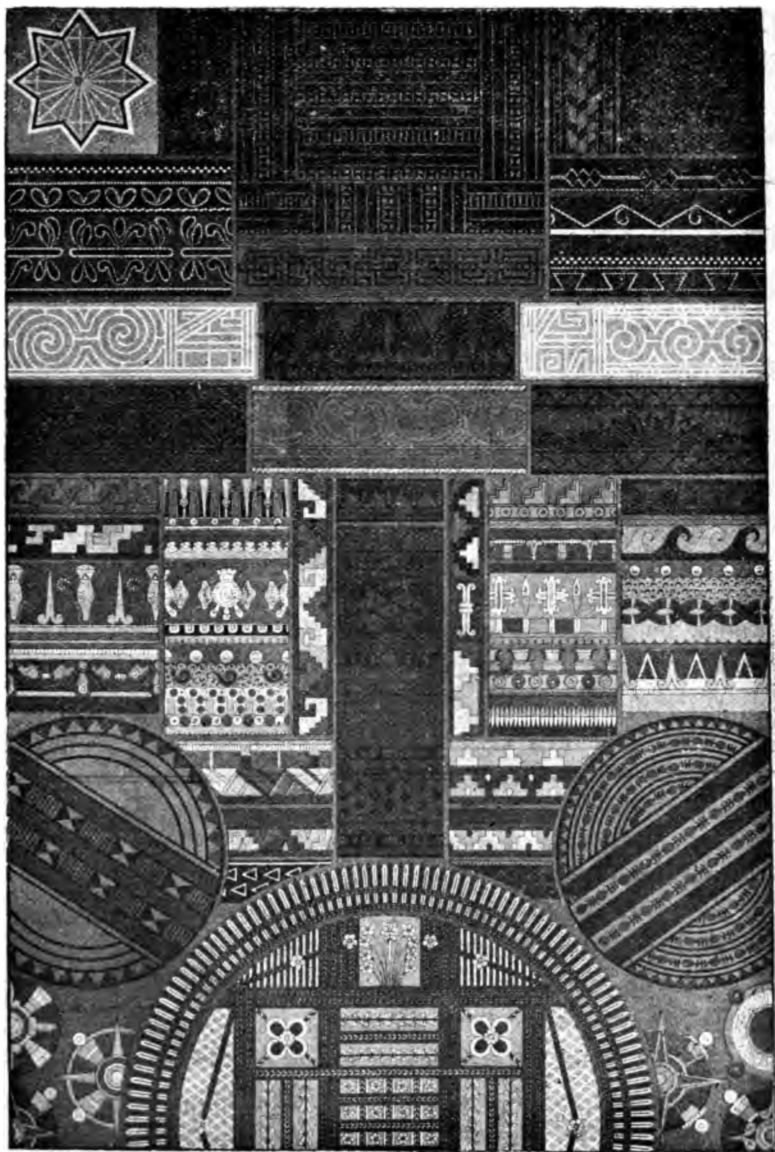
Върху повърхностьта на разнитѣ прѣдмети отъ мекъ камъкъ и слонова или друга кость той рисува съ кремъкъ отначало точки и всевъзможни линийки, (фиг. 67) отъ съединението на които се развивалъ вкусътъ му къмъ украса. Отъ най-простия бѣлѣгъ произлѣзло украшението. По-нататъкъ когато линейниятъ орнаментъ достигналъ голѣмо разнообразие на формитѣ, той се е усложнилъ съ нови елементи изъ областьта на растителното и животно царство. Човѣкътъ започналъ да се вглежда въ окрѫжающата го природа и въ нейнитѣ органически форми намѣрилъ удовлетворение на своя стремежъ къмъ образи, къмъ подражание. Не ще съмнѣние, че растителниятъ и животински орнаментъ означаватъ едно стѫпало на по-високо развитие.

фиг. 67.

Най-послѣ, намѣренитѣ въ разни мѣста на срѣдна Европа и особено въ Франция кости на еленъ съ издълбани по тѣхъ фигури на хора и животни, показаха че човѣкъ още въ най-тъмнитѣ епохи на сѫществуването си е шарилъ и изрѣзвалъ доста здрави контури, които прѣдставлявали фигурата на елена, на мамута, на конь, на риби или птици, срѣщатъ се даже сцени отъ ловъ. Не ще съмнѣние, че тѣзи рисувани и гравирани рисунки сѫ груби и безформени опити на хиледивѣковното дѣтство на човѣшкия родъ.

Всчки тия рисунки, които постепенно сѫ се разпространявали върху стѣнитѣ, сѫдоветѣ, сѣчивата и уредитѣ,

ПРИМИТИВНИ ИЗОБРАЖЕНИЯ.

върху държкитѣ на разни оржжия (фиг. 68) и пр., човѣкътъ бавно и постепенно издѣлвалъ все по-дълбоко, за да ги запази за по-дълго врѣме и съ течение на врѣмето се явяватъ издигнати и вдлъбнати части, отначало върху камъкъ, дърво или кость, а по-късно и върху металъ, т. е. явяватъ се скулптирани украшения. Релефътъ прѣдшествувалъ кржглата скулптура. Когато пъкъ е започналъ да си строи все по-удобно и красиво жилище, явява се първичната архитектурна постройка.

фиг. 68.

Така че тритѣ изкуства — живопись, скулптура и архитектура, въ най-основната имъ форма, човѣкъ е приспособилъ къмъ своитѣ нужди хиляди години прѣди египетската култура. Но, когато по- късно техниката се повдигнала до толкова, че човѣкътъ е можалъ да изработва кржгли статуи отъ подходящъ материялъ, прѣди всичко отъ дърво, кость и глина, послѣ отъ камъкъ, а най-послѣ отъ металъ, пластичното изкуство се отдѣлило отъ реда на орнаменталнитѣ изкуства и тръгнало по-свой собттвенъ пжть.

На глиненитѣ си сждове (фиг. 70) прѣисторичниятъ човѣкъ се старае да прѣдаде правилна форма, като се ржководи отъ инстинкта на симетрията. Него го поразява яркиятъ цвѣтъ на боитѣ и той шари даже тѣлото си съ всевъзможни бои и гори кожата си, за да задържи украшенията, както ги задържа чрѣзъ острия камъкъ и ножътъ върху печенитѣ си сждове.

Често, накиченъ съ красиви пера, той се мжчи да плете съ морски трѣви и върви; съ игла отъ рибени кости той шие, а дървенитѣ смоли му даватъ лепило.

Прѣдполага се, че занаятътъ навсѣкждѣ е прѣдшествувалъ чистото изкуство. Така напримѣръ, отъ плетенето на сушена трѣва или слама се образували отъ само *себе си прѣсечени* зигзагообразни и други линии, които

скоро получаватъ орнаментално значение и се прѣнасятъ въ другъ отрасълъ на занаята, прѣди всичко въ тъкането, този най-необходимъ за човѣка занаятъ.

Археологичнитѣ изслѣдвания показаха, че винаги и навсѣкждѣ техниката и занаятчийскитѣ изкуства прѣдставляватъ резултатъ отъ постепенно развитие отъ по първото, по-простото и по-грубото състояние на живота. И тукъ сжщия принципъ, както при развоя на всички човѣшки знания, че нито една степень на цивилизацията не начева да сжществува сама по себе си, а винаги израства или се развива отъ прѣдшествующа степень.

Така че, заченки отъ занаятчийска дѣйность и изкуство се срѣщатъ още въ най-древния миръ и тѣ приематъ все по-свършенъ видъ при всѣко стжпало на културното развитие.

А знайно е, че три сж главнитѣ стжпала на това развитие. Тѣ сж периодитѣ на каменния вѣкъ, бронзовия и желѣзния.

Първиятъ периодъ — каменниятъ, се е ознаменувалъ съ изнамѣрване способъ за добиване огънь, едно отъ най-великитѣ придобивания на човѣчеството, защото огъньтъ лѣжи въ основата на всички производства, безъ него човѣкъ надали би излѣзалъ изъ животното си състояние.

фиг. 70.

Вториятъ периодъ се започва съ откриване на рударството, безъ което нашата земя и до сега да е населена съ диваци. Прѣзъ този периодъ се въвежда употрѣбление на бронза — смѣсь отъ медь и олово — и се започва лѣярното изкуство. Намѣрени сж отъ тогава множество бронзови сждове, доста изкустно

лети, даже дръжкитѣ на мечоветѣ били лети. Златото е било извѣстно вече.

Третото главно стжпало въ развитието на човѣшката култура е желѣзниятъ вѣкъ. Прѣзъ този периодъ се появявава среброто, открива се стъклото и по-послѣ великиятъ лостъ на търговията — паритѣ, а най сетнѣ и азбуката, тази въ истинска смисъль на думата духовна пара, която спомогна за развитието и широкото разпространение на мисъльта и сама по себе си е достатъчна да означи една нова ера на велико развитие. Отъ тогава започва историята.

Женска носия въ бронзовия периодъ.

Прѣходътъ къмъ желѣзниятъ вѣкъ се характеризира съ употрѣбление бронза за накитъ, а желѣзото като материялъ за правене оржжия и рѣжливи сѣчива.

Тѣзи три периода, като стжпала на развитие въ човѣшкия животъ, още ги наричатъ 1) диво състояние, 2) варварско и 3) цивилизованъ животъ.

При първото състояние човѣкъ още не умѣе да обработва почвата, нито да опитоми животнитѣ за своя прѣхрана.

При второто се започва земледѣлието, което спомага да се установи постояненъ селски и градски животъ, съ неговитѣ грамадни резултати въ успѣхитѣ на техниката, знанията, обичаитѣ и пр.

Цивилизованиятъ животъ се започва се появата на писменостьта, която свързва бждащето и минжлото въ една непрѣкъсната верига на умствения и нравственъ прогресъ.

Понеже развитието на занаятитѣ и изкуствата много *е зависело* отъ употрѣбление на орждията, то добрѣ е

да прослѣдимъ тѣхното послѣдователно развитие прѣзъ тия три периода. Прѣди всичко ние виждаме, че тѣ не сѫ били изобретени отведнъжъ отъ нѣкой гениялепъ човѣкъ, а сѫ се развивали чрѣзъ малки, послѣдователпи измѣнения. Освѣнъ това отъ историята на орѫдията ние виждаме, че сѣчивата на занаятчията не могатъ напълно да се отдѣлятъ отъ орѫжието, защото въ много случаи намираме, че и сѣчивата и орѫдията водятъ своя произходъ отъ нѣкое по старо орѫдие, което еднакво е служило за сѣчение на дървета и за убиване на животни.

Най-първобитни орѫдия сѫ ония, които самата природа ги дава или съвсѣмъ готови, или съ малка нужда отъ извѣстно приспособяване. Такива сѫ кремъцитѣ,

фиг. 70.

остритѣ каменни парчета, служещи за удрене, сѣчене и рѣзане, дървени пръчки—за тояги и копия; шиповетѣ, трънетѣ, остритѣ кости и зѫбитѣ — за дупчене. Тоягата се обръща въ кривакъ, прѣдимно като орѫжие, но се явява тукъ-тамъ и въ мирнитѣ занаяти, въ видъ на украсена тояга, съ която очукватъ лика и пр.

Когато тоягата е била прѣдимно орѫжие, чукътъ е билъ орѫдие. Отначало употрѣбявали гладкия тежъкъ камакъ, приспособенъ за държание.

Значително усъвършенствованъ се явява каменния чукъ (брадва), натъкменъ на дръжка; така той служилъ и за дюлгерска тесла, която употрѣбявали за правене на ладии и др.

Тия занаятчийски оръдия, въ груби първобитни форми, сѫ били усъвършенствовани въ периода на металитѣ отъ мѣдь, бронзъ или желѣзо и то отначало въ сѫщата форма, каквато имали каменнитѣ. (фиг. 71) Не ще съмнѣние, че употрѣблението на метала, вслѣдствие гѫвкавостьта му, е създало съ течение на врѣмето по-нови, по-сложни и по-полезни форми, които отъ камъкъ не можели да се правятъ (напр. ножове, триони, сърпове, коси и пр.).

фиг. 71.

Колкото за орѫдията и сѣчивата на египетскитѣ, гръцкитѣ и римски дърводѣлци, тѣ много приличатъ на съврѣменнитѣ. Древнитѣ занаятчии не отишли по-нататъкъ отъ изобретението на гвоздеитѣ; тѣ нѣмали понятие нито за винта, който има толкова голѣмо значение въ съврѣменото строително дѣло, нито за такива орѫдия, каквито сѫ голѣмитѣ и малки свредла, дѣйствието на които се основава на винта. Обаче, египтенитѣ, асирийцитѣ и *др. древни* културни народи достигнали до такава тех-

ника, че запазенитѣ до днесъ издѣлия отъ тѣхнитѣ дърводѣлци, каменодѣлци и златари показватъ изкуство и обработка, които често могатъ да засрамятъ съврѣменнитѣ занаячии.

Съврѣменниятъ свѣтъ надмина древния повече съ употрѣбяване на машинитѣ. Колкото за механическитѣ сили, като напр. лостътъ, валякътъ, наведената равнина и др., тѣ се отнасятъ къмъ най-старо доисторично врѣме; разбира се, всичко е било добито по практика.

Първата и най-важна древна машина — колата съ колела, сѫщо така е била изобретена въ доисторично врѣме, отначало въ най-груба форма.

Втората древна машина е мѣлницата. Най-грубитѣ диви племена имали едно просто срѣдство за чукане вѫглища и желта пръсть, които употрѣбявали за вапсване на тѣлото си, или за полезна работа, за раздробяване на диви зърна за храна. Това е било почти сѫщинския хромелъ, какъвто и до днесъ употрѣбяватъ нѣкои наши села.

Другата група въртящи се орѫдия и машини се почва отъ свредлото. Първобитниятъ способъ за пробиване дупки е било въртенето на пръчка съ рѫцѣ—сѫщото срѣдство за добиване огънь. Остроумниятъ способъ да се върти свредлото посрѣдствомъ лѫкъ съ тетюва, който далъ възможность да извършва работата единъ човѣкъ, е билъ извѣстенъ вече въ древнитѣ работилници на Египетъ.

Отъ свредлото произлиза и стругарскиятъ станъ, който въ староврѣменната си форма е безъ колело, а съ лѫкъ и се докарвалъ въ движение съ връвъ, теглена нагорѣ на и долу. Никой обаче не знае кога и какъ се е появило чудното механично приспособление, наречено витло (винтъ); знае се само, че е било извѣстно вече на гръцкитѣ математици.

Въ периода на древната цивилизация се появяватъ зачатъци на онази грамадна промѣна, която прѣобра-

зува съврѣмения животъ посрѣдствомъ тѣзи изобретения, съ които били подчинени силитѣ на природата и накарали тѣ да изпълняватъ тежкитѣ работи вмѣсто човѣка. Това е тъй нареченото водно колело (което въртели, разбира се, робитѣ, по-късно добитъкътъ, а найпослѣ самата вода), което е станало източникъ на сила и за други работи, напр. за смилане на зърна, вмѣсто ржчната мелница. Голѣмъ напрѣдъкъ въ цивилизацията прѣдставлява и механизмътъ на вѣтърната мелница.

Като вземемъ въ прѣдъ видъ по-късното употрѣбление на каменни въглища, парната машина, а въ найново врѣме електричеството и опититѣ да се използоватъ силитѣ на морскитѣ приливи и топлината на слънцето, не е мжчно да съзрѣмъ постоянния стремежъ на човѣка да замѣни ролята си на работникъ, която той игралъ въ раннитѣ периоди на своето сжществуване, съ повисока длъжность, а именно — управителъ и рапоредителъ на природнитѣ сили.

Нека споменемъ, че въ древно врѣме обработвали нивята съ палешникъ отъ кость или съ кривъ клонъ. Дървената мотика постепенно правели по-тежка и се доразвила въ орало.

Относително жилището, глжбинитѣ подъ канаритѣ и пещеритѣ се явяватъ като готови кжщи, както за звѣроветѣ, тъй и за древния човѣкъ. Слѣдъ пещеритѣ първото жилище е колибата, кржгла и заострена а покжсно четирижгълни кжщи.

Кога и какъ се е явилъ сводътъ, не се знае точно, но истински сводове, направени отъ кирпичи и по-кжсно отъ камъкъ, съ срѣщатъ твърдѣ много въ гробоветѣ на стария Египетъ. Не ще съмнѣние, че мисъльта за сводъ се е породила по-рано, при покриване входоветѣ съ необработенъ камъкъ.

Както знаемъ, сводътъ рѣдко употрѣбяванъ отъ *гърцитѣ,* е въведенъ най вече въ употрѣбление отъ *римленитѣ, които го* приложили съ чудно изкуство; отъ

тѣхнитѣ кубета, мостове и зали съ сводове сѫ произлѣзли всичкитѣ подобни постройки на срѣдневѣковния и на най-новия свѣтъ.

Тъй щото, въ архитектурата, както въ всичкитѣ отрасли на техниката, човѣкъ е започвалъ отъ простото, грубото, лесното и постепенно отивалъ къмъ сложното, красивото и трудното. Грѫцката прѣкрасна архитектура на колони напр. не е тѣхно изобретение, а сѫ заели идеята ѝ отъ колосалната египетска и отъ другитѣ страни, които по рано я развивали подъ рѫководството на своя гений.

За да имаме обаче вѣрни свѣдения за една история на изкуството и занаятитѣ, основана върху точна хронология, ние трѣбва да прѣминемъ врѣмената, когато отъ чергарскитѣ племена, отъ овчаритѣ и земледѣлцитѣ за пръвъ пѫть възникватъ общественитѣ съюзи, които постепенно се обрѫщатъ въ добрѣ организирани държави и да потърсимъ онзи първоизточникъ на изкуството, занаятитѣ и изобщо на човѣшката култура, какъвто за историята прѣдставляватъ източнитѣ народи въ тѣсна смисъль—Египетъ, Халдея, Асировавилония и Мала Азия съ тѣхнитѣ безбройни и грандиозни паметници. Тѣхна е била културата, която по-послѣ си прокарала пѫть на Западъ и едноврѣменно послужила за основа на цѣлата европейска култура.

Обработвайки отъ незапаметни врѣмена плодороднитѣ си земи, добрѣ защитени отъ чужди нахлувания, тѣзи източни народи отдавна заловили мирни занаяти и слѣдствие това се ползували отъ прѣдимствата на една цивилизация, най-стара на свѣта.

ЕГИПЕТСКИ УКРАШЕНИЯ.

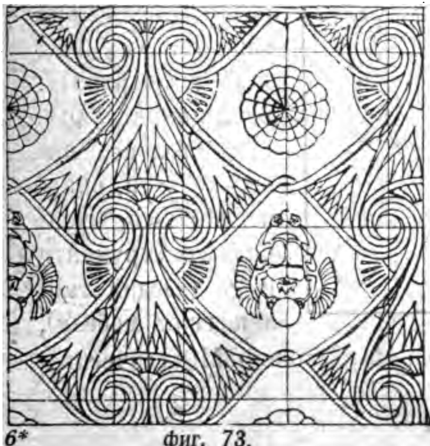
Въ Египетъ обаче религиознитѣ закони дѣйствували стѣснително както върху изкуството и наукитѣ, така и върху занаятитѣ; духовенството прѣчило на прогреса, защото той заплашвалъ авторитета му. Художницитѣ и занаятчиитѣ били роби, които често камшикътъ каралъ на работа, затова изкуството и художественото занаятчийство напрѣдвали тъй бавно, че, при еднаквостьта на стила, по-новитѣ произведения не били по-красиви отъ прѣдишнитѣ, Постигали голѣма механична похватность, но никога не се издигали до сѫщинското изкуство. Въ изображенията никой още не е виждалъ египетска фигура въ естествено човѣшко положение. Отъ рѫцѣтѣ е изобразена често само една; очитѣ изрисувани en face, когато лицето е въ профилъ. (фиг. 72) При всичкитѣ тия недостатъци, като разглеждаме произведенията на изкуството и издѣлията на удожественото занаятчийство въ Египетъ, не можемъ да не се очудваме: прѣдъ насъ стои високо културно развитие, за което говорятъ

Древна египтянка.

фиг. 72.

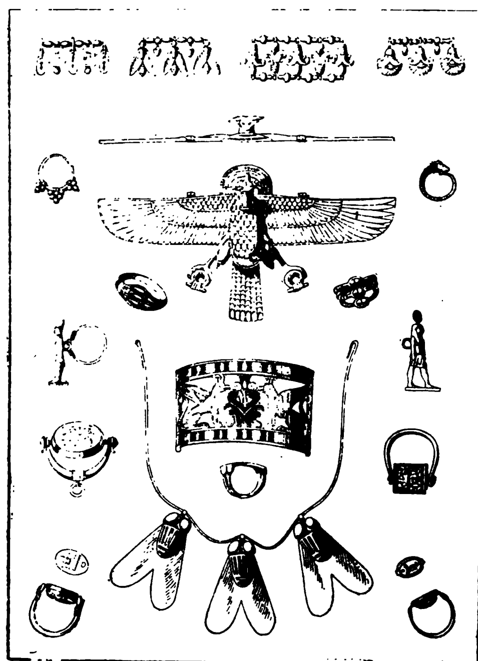
фиг. 73.

фиг. 74.

най-красноречиво писменостьта и грандиознитѣ паметници — прогресъ на човѣчеството, което излѣзло отъ първобитното си състояние съ борба прѣзъ цѣли сто вѣка.

Народниятъ египетски орнаменталенъ и архитектуренъ стилъ е напълно оформенъ. Изкуството чрѣзъ приспособяване на характернитѣ елементи отъ този стилъ (стр. 33, 34) къмъ занаятчийскитѣ издѣлия влияе чувствително върху промишленото производство и приготвя здрава почва за развой на художественото занаятчийство. Много разнообразни и красиви сж имъ били дървенитѣ работи: покжщнина, кресла, столове, маси, кревати, чинове, носилки, музикални инструменти и др. (гледай таблицитѣ съ мобели),

фиг. 75.

които умѣяли да лустросватъ най-разкошно. Металически и

АСИРО-ВАВИЛОНСКИ СТѢННИ УКРАШЕНИЯ.

мряморни мобели имали само високопоставенитѣ лица. Египтенитѣ си приготовлявали голѣми сждове отъ печена глина, въ които си прѣбирали хранитѣ и правили изящни бронзови и златни вази, въ които държели благовонията си (гледай таблицата съ вази). Златарскитѣ имъ украшения били много разнообразни и отъ забѣлѣжителна тънкость, употрѣбявали често и скжпоцѣнни камани. Стъклото и глечьта сж имъ били познати. Тъчели красиви, шарени платове и изработвали прочутата хартия „папирусъ“.

У асировазилонянитѣ художествената промишленость сжщо е била много развита. Тѣ сж се отличавали въ металургията и въ дървенитѣ си и сидефяни издѣлия. Обикновено гледжосвали тухлитѣ и ги покривали съ разни рисунки. Украсявали съ изящни бродерии богатитѣ платна, които фабрикували.

Художественото занаятчийство достигнало сравнително до високо развитие най-много въ Вавилонъ. Вавилонскитѣ килими се смѣтали за най-хубави въ цѣлия древенъ свѣтъ, особено по силата и хармонията на боитѣ, сжщо така и нѣщата за украшение и разкошъ, пръстенитѣ съ дълбани камачета (глиптика) и др

Не съвършено чувствително е било влиянието на изкуството върху разнитѣ занаяти **у гърцитѣ**, които първи възприели чрѣзъ финикийнитѣ египетската култура.

Въ областьта на изящнитѣ изкуства гърцитѣ сж *несравними* и въ много отношения недосежни; тука тѣ

справедливо се явяватъ като прѣдметъ на очудване за всички посетнѣшни народи. Въ едно съвършенство схващали природата и художественитѣ имъ произведения, особено досежно хармонията на частитѣ, за винаги ще останатъ образцови.

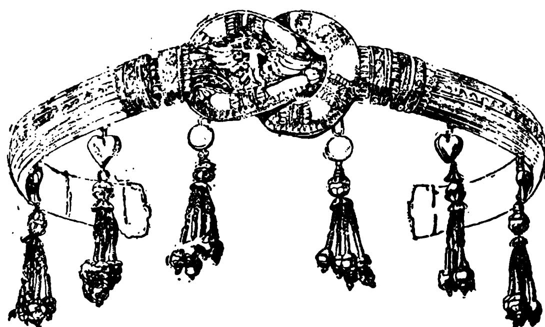

Древна гъркиня.

Художницитѣ ги обсипвали съ почести и щедро ги награждавали. Ако изкуството на изтока на всѣка стъпка ни напомня за смѫтното изказване на рабскитѣ мисли, за мрачнитѣ религиозни прѣдставления, тука, въ общата форма на сияющитѣ мраморни храмове и статуи, ни поразява високата прѣлесть на свободното съзнание, самостойно чувство на човѣшко достоинство и веселата чувственость на облагородения култъ (Любке). Въ изкуството да възпроизвеждатъ формитѣ на човѣшкото тѣло гърцитѣ достигнали такова идеално съвършенство, до каквото не е достигалъ по-късно нито единъ отъ народитѣ, които сѫ се прославили въ изкуството.

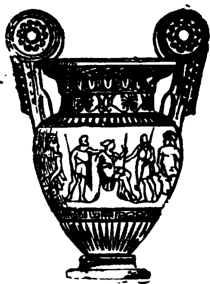
Обаче, както у египтенитѣ, тъй и у гърцитѣ, при изключителната работа на робитѣ, занаятитѣ, като професионална дѣйность, все още нѣмало почва. На занаятитѣ гърцитѣ винаги гледали като на нѣщо унизително, даже прѣзрѣно. Не се допущало, щото човѣкъ съ положение да може съ собственитѣ си рѫцѣ да *работи* нѣкой занаятъ. „Въ благоустроенитѣ държави, казва Аристотель (Полит. III, 5), дребнитѣ занаятчии не се допущатъ до граждански права“. Едва съ усилването на демокрацията положението на занаятчиитѣ се подобрило. Солонъ издалъ редъ закони, които прѣдвардвали занаятчиитѣ отъ оскърбление, а по-късно въ Атина тѣ станали пълноправни граждани. Но въ Спарта и *изобщо въ* всичкитѣ дорийски общини редъ забранител-

ни мѣрки прѣчили на всѣкакъвъ напрѣдъкъ на художественото занаятчийство. Покрай отсѫтствието на истинска нравствена основа почти въ цѣла Гърция, влиянието на изкуството върху занаятитѣ било притѣснявано чрѣзъ безумни мѣрки, слѣдствие които Гърция не може да се хвали съ художествено занаятчийство тъй, както се слави съ изкуството си.

Грѫцко украшение.

Къмъ художествената имъ индустрия причисляватъ статуйкитѣ отъ печена глина, монетитѣ и прочутитѣ

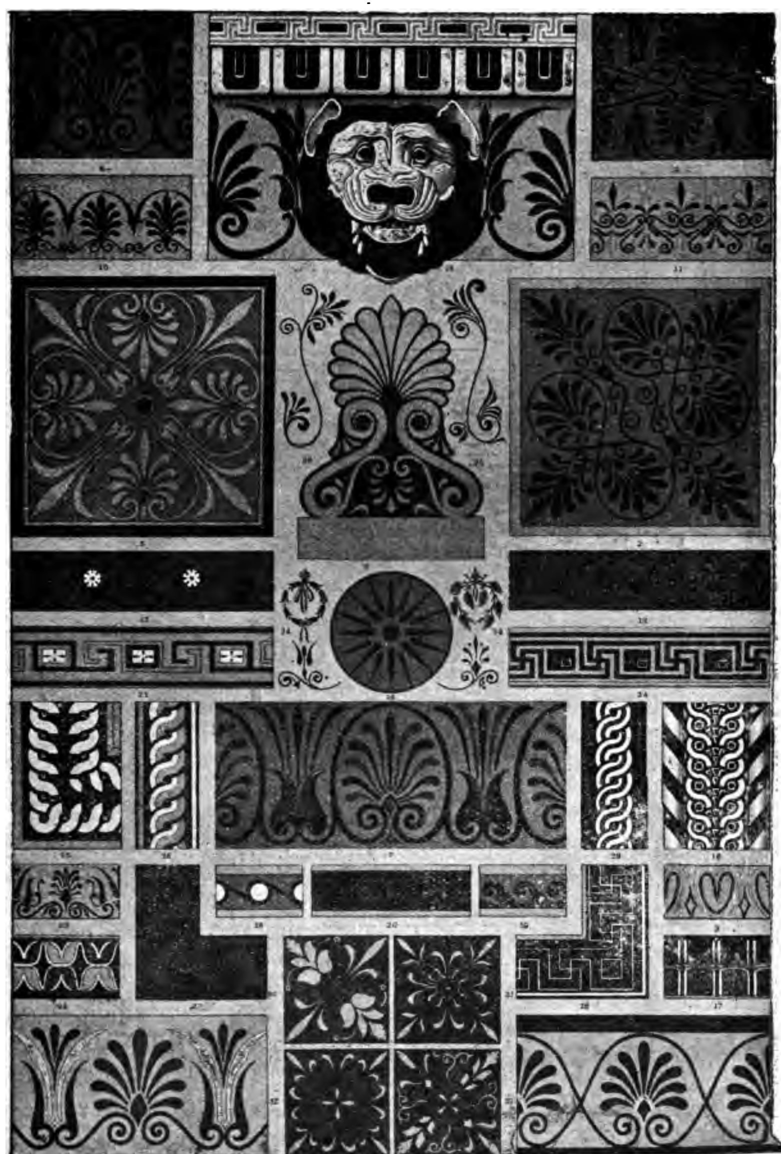

фиг. 76

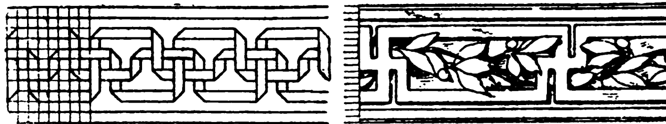
фиг. 77.

***грѫцки керамични* издѣлия отъ разни епохи, (фиг. 76 *и 77), на които* прѣдавали артистиченъ характеръ —**

ГРЪЦКИ ИЗОБРАЖЕНИЯ.

изящна форма и орнаментална (често и живописна) украса. (фиг. 77) Особено е процъвтѣла художествената промишленость прѣзъ врѣме на Александра Велики. Числото на гръцкитѣ вази изъ европейскитѣ музеи достига до 40000. По тия вази се е образувалъ и се възпитава вкусътъ на съврѣменитѣ керамисти; освѣнъ това тия покрити съ всевъзможни рисунки вази сѫ твърдѣ важни образци отъ гръцка живопись, запазени до днесъ. (Гледай и общитѣ таблици съ промишлени издѣлия).

Въ Римъ занаятитѣ, прѣдимно на мряморни издѣлия, мобели и тъкачество, процъвтѣли най-вече въ епохата на флавиевитѣ, когато въ Римъ били донесени произведения на изкуството отъ всичкитѣ страни на свѣта.

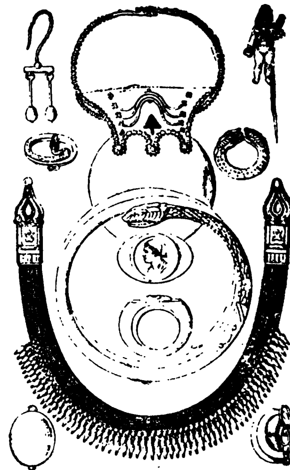
Древна римлянка.

Като посрѣдници между древнитѣ гърци и римленитѣ въ художествено отношение били **етрускитѣ**. Подобно на старитѣ египтени, изцѣло етрускитѣ ни сѫ извѣстни най-вече по своитѣ паметници, запазена покѫщнина и художествени издѣлия. Найвиднитѣ градежи и художествени произведения на стария Римъ принадлежать на етрускитѣ. Въ обработване на глината *(теракота)* тѣ достигнали голѣмо изкуство, но осо-

Етруско украшение.
фиг. 78.

бено изкусни били въ златарството и лѣярството. За това свидѣтелствуватъ сума бронзови издѣлия, метлически огледала съ красива рѣзба, златни накити, (фиг. 78) които до днесъ служатъ като образци, издѣлия отъ алабастръ и др.

Римски нанизи.
фиг. 79.

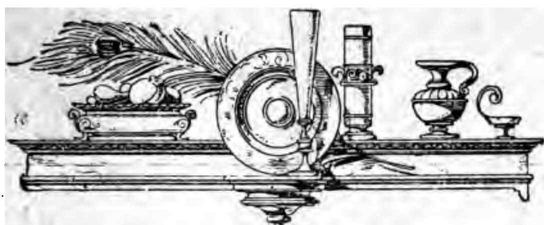
Художествената индустрия въ Римъ имала характеръ на извънредно богатство и луксъ. Главно сж гравирали скжпоцѣнни камани, развити сж били керамиката, стъкларството, бронзови издѣлия, ризници, лампи, свѣщници и др. Като материялъ за мобели, както на изтокъ и въ Гърция, често имъ служили мряморътъ и бронзътъ. (Гледай таблицитѣ съ промишлени издѣлия).

Помпейски издѣлия

Гръко-Римски изображения.

вази.

1—2 Египетски; 3, 4, 5, 6—гръцки и др. антични.

Византийска мозайка.

Древна византийка.

Слѣдъ падането на римската империя, центъръ на художествената промишленость става **Византия**, кждѣтс най-вече процъвтѣли мозаичното и емайловото производство, декоративната живопись, тъкачното дѣло, а също златарството и рѣзбарството.

Врзантийска мозайка.

ВИЗАНТИЙСКИ ИЗОБРАЖЕНИЯ.

Този художествено-занаятчийски разцвѣтъ билъ отдавна зароденъ **въ България** и достигналъ забѣлѣжителна висота, особено въ златарството и рѣзбата, ала

Царска врата отъ църквата въ
РИЛСКИЯ МЪНАСТИРЪ.

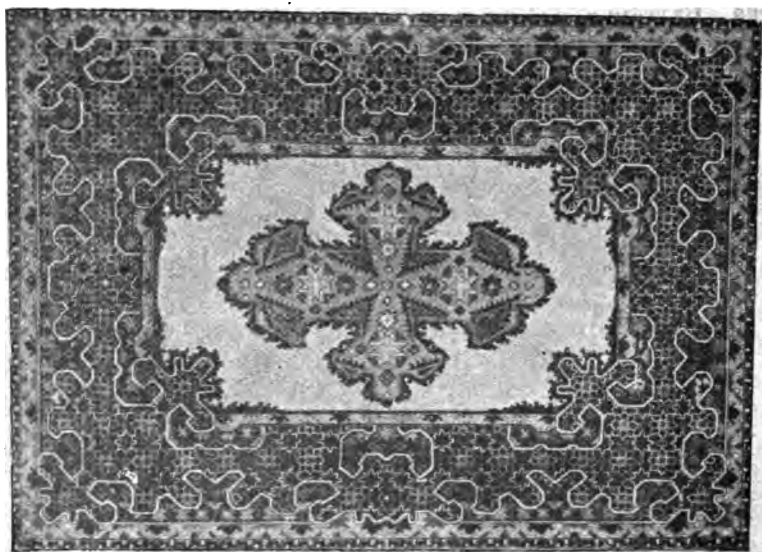
заедно съ цѣлия напрѣдъкъ на българитѣ билъ прѣкъснатъ и постепенно унищоженъ отъ турското нахлуване и завладѣване на България.

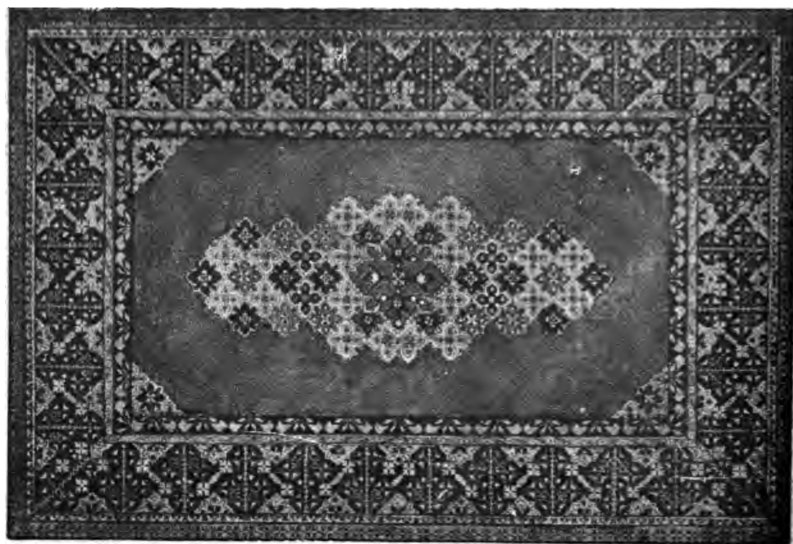
Днесъ, относително мѣстни художествени богатства, България прѣдставлява единъ изровенъ отъ пепельта на петь вѣковно робство богатъ музей, за жалость, изложенъ на разрушение отъ немарливость къмъ художес-

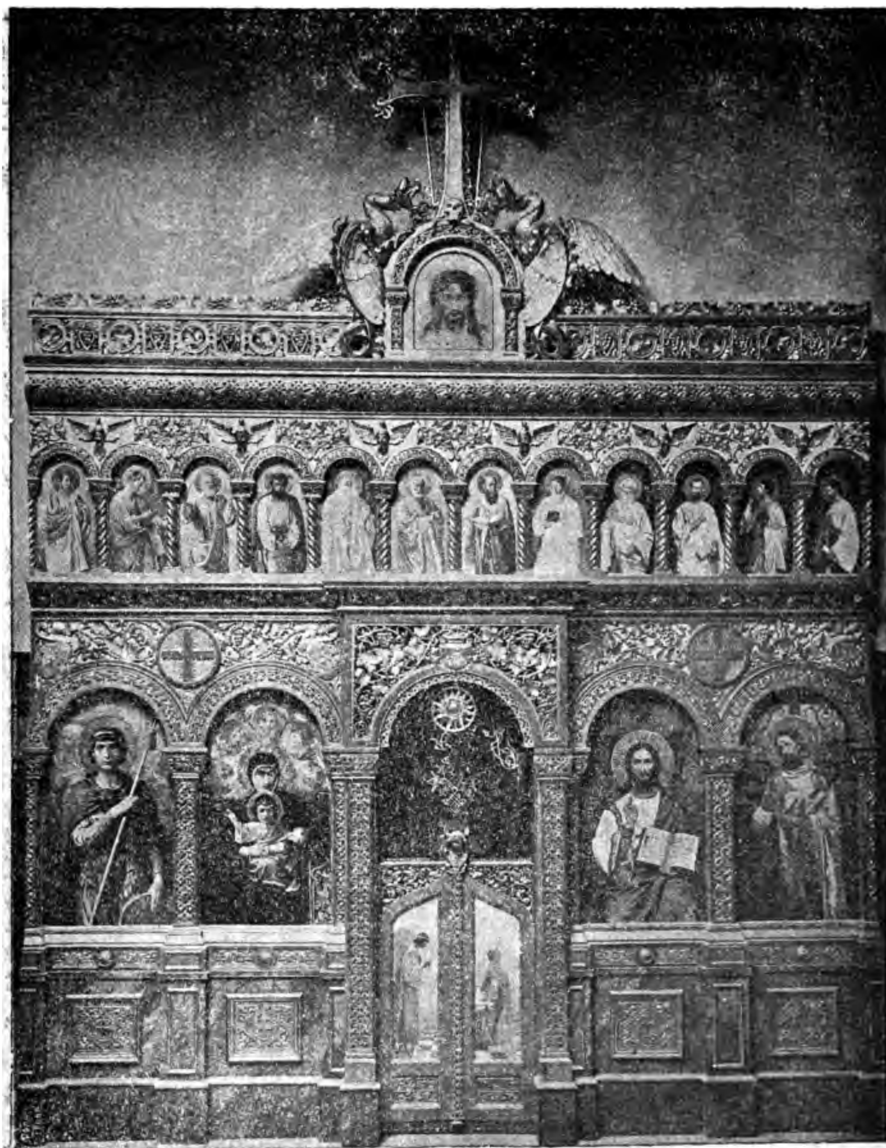
Часть отъ църковния иконостасъ на
РИЛСКИЯ МЪНАСТИРЪ.

твенитѣ старини и на ограбване отъ чуждестранни агенти и любители, които задигатъ най-цѣнни оригинали и скоро може би ще почнатъ да ни пращатъ фабрикувани имитации.

БЪЛГАРСКИ КИЛИМИ.

МОДЕРЕНЪ ИКОНОСТАСЪ ВЪ БЪЛГАРСКИ СТИЛЪ.

Изработенъ въ рисувалното училище за плѣвенския мавзолей.

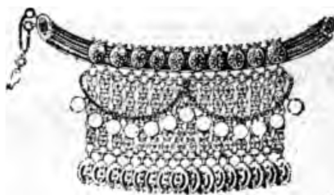
Нашиятъ народъ още не познава своя собственъ стилъ. Това слабо познание го сподѣля нашата *инте-*

НОВА БЪЛГАРСКА КЕРАМИКА.

лигенция. Мисьльта, че българската орнаментика не е нищо друго, освѣнъ слѣпо копие или подражание на

византийската е всеобща у насъ. Този възглядъ засяга не само ржкописнитѣ орнаменти, но и иконописнитѣ ни творения, а сжщо и рѣзбарскитѣ и златарски издѣлия, които сж съставяли ядката на българското художествено занаятчийство. Това заблуждение сжществува и до днест, благодарение липсата на точно научно изслѣдване на художественитѣ

Старобългарско украшение

Нсва тантелна композиция.

богатства въ България и на слабия интересъ къмъ историчнитѣ стилове изобщо.

Нова тавтелна композиция.

Съ зараждането обаче на новобългарското изкуство и особено покрай художествено-индустриялнитѣ ни

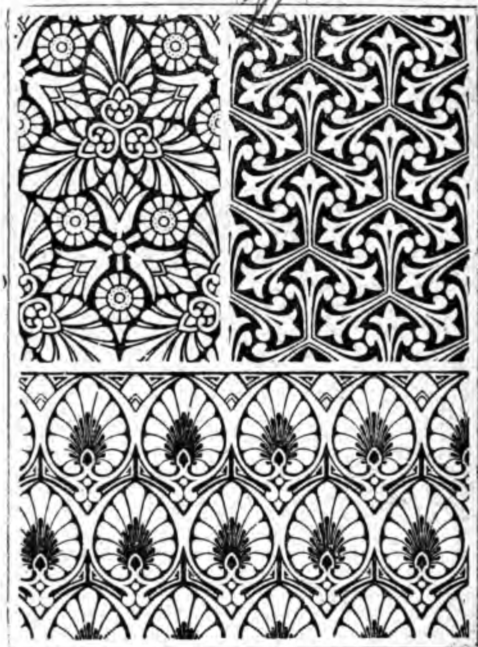
стремежи, започна и у насъ да се пробужда интересъ къмъ тия стилове, стари и модерни, а покрай тѣхъ и къмъ собствено българския. Този интересъ постепенно започва да се прѣвръща въ нужда за нашитѣ декоратори, архитекти и занаятчии, а сѫщо и при обучение по рисуването.

Отъ нѣкое врѣме насамъ се правятъ вече опити у насъ да се модернизира този стилъ и да се приспособи къмъ съврѣменитѣ ни промишлени издѣлия (гледай таблицитѣ).

Занаятчийството такова, каквото го виждаме днесъ, е получило своето значение едва въ срѣднитѣ вѣкове. Въ XI вѣкъ *у англосакситѣ* то става вече важенъ факторъ въ економичния животъ на англичанитѣ. *Англия*, съ своя раненъ економически и културенъ прогресъ, е дошла до много технични изобретения въ производството, които другитѣ народи скоро възприемали.

Английски орнаменти.

Развитието на градоветѣ и отслабването на феодалната система, която сковававала свободата на занаятитѣ, способствува твърдѣ много за

развоя на разнитѣ занаяти. Отначало гражданитѣ се занимавали съ земледѣлие, но центръ на работата постепенно ставала обработващата промишленость. Появяватъ се пазари, кждѣто излишнитѣ градски продукти се продаватъ на селенитѣ.

Отъ XII в. занаятчиитѣ приематъ въ градоветѣ значение на самостоенъ промишленъ класъ. Подобрението на производителния процесъ и техническитѣ приеми увеличили благосъстоянието на този класъ. Но дошло врѣме, че занаятитѣ постепенно отстжпвали на крупното фабрично производство извѣстни категории на производителнитѣ процеси. Всички мислели, че скоро ще настжпи сѣтния часъ за всѣки занаятъ, ала скоро трѣбвало да се убѣдятъ пакъ всички, че не е фабричното шаблонирано производство, което ще удовлетвори индивидуалнитѣ изисквания и личния вкусъ на хората. Защото изящностьта е дѣло на занаята, а не на фабриката и че художествената промишленость е наклонна да запази занаятчийския характеръ на производството.

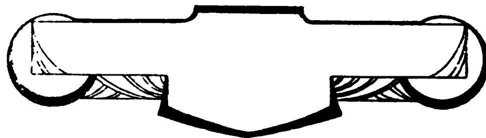

До като древнитѣ народи не се сношавали или слабо е било сношението имъ, у всѣки народъ художествената обработка носяла изключително мѣстенъ отпечатъкъ (стилъ). Тогава всѣки по-културенъ народъ ималъ свой собственъ стилъ и слабо познавалъ чуждитѣ. По-късно обаче, особено слѣдъ изнамѣрване на азбуката, народитѣ започватъ по-лесно и по-често да се сношаватъ и, покрай размѣната на мисли и стоки, почнало да става *размѣна и на* стиловетѣ.

Най-отличително единъ стилъ се проявява не толкова въ издѣлията на производството, колкото въ разнитѣ

обществени постройки и паметници. Може да се каже, че отъ елементитѣ на архитектурния стилъ е зависялъ най-вече стилътъ, както въ мобелното производство, тъй и въ всѣки художественъ занаятъ. Тия елементи сж, които съставляватъ общата форма — външния видъ и декоративната украса. За да се запознаемъ съ историчнитѣ стилове*, трѣбва да изучимъ всички архитектурни форми, особено отъ лицето (фасада), колони, корнизи, сводове, конзоли и пр., а също основно да проучимъ конструкцията и боитѣ на орнаментитѣ отъ различниѣ епохи.

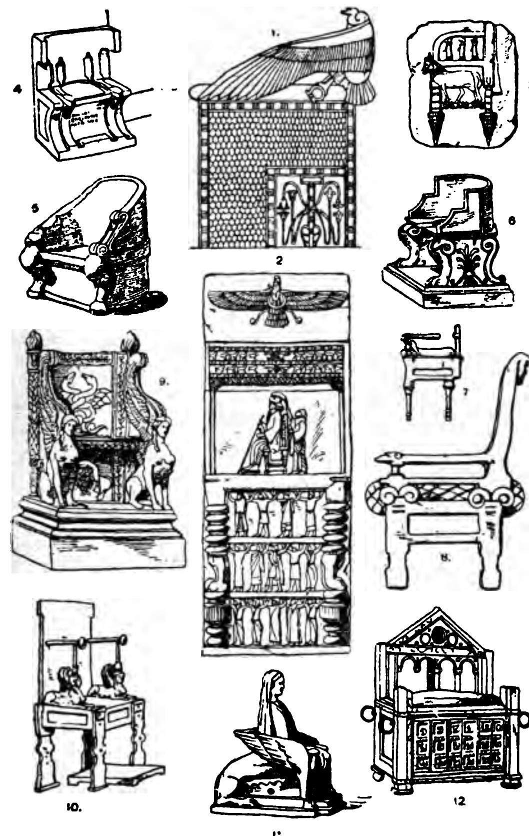

*) *Прѣпоржчвамъ* за тази цѣль нѣмската книга: Handbuh der *ornamentik* отъ Franz Saleg Meyer-Leipzig.

Въ първата часть на книгата ние се запознахме отчасти съ тия стилове, а сега, само за примѣръ, ще се докоснемъ до развитието имъ въ извѣстни отрасли на производството — най-вече въ мобелитѣ, понеже въ тѣхъ сж застжпени найдобрѣ както архитектурнитѣ форми, тъй и всичкитѣ видове декорация.

Съ настжпване на срѣднитѣ вѣкове за мобелитѣ прѣдпочтителенъ материялъ станало дървото. Отначало, въ врѣмена на *романския стилъ*, т. е. до XIII в. дървената мобелъ се приготовлява гладка и за украшение й служили само писани орнаменти и шарени фигури, но при разцвѣта на романския

ТРОНОВЕ.
1—Египетски; 2—староперсийски; 3—асирийски; 4, 5, 6, 7, 8,—гръцки 9, 10, 11, 12 римски

стилъ надъ тая украса взема връхъ релефната **(изпъкналата) рҍзба**, която, особено *въ България и Русия*, съ

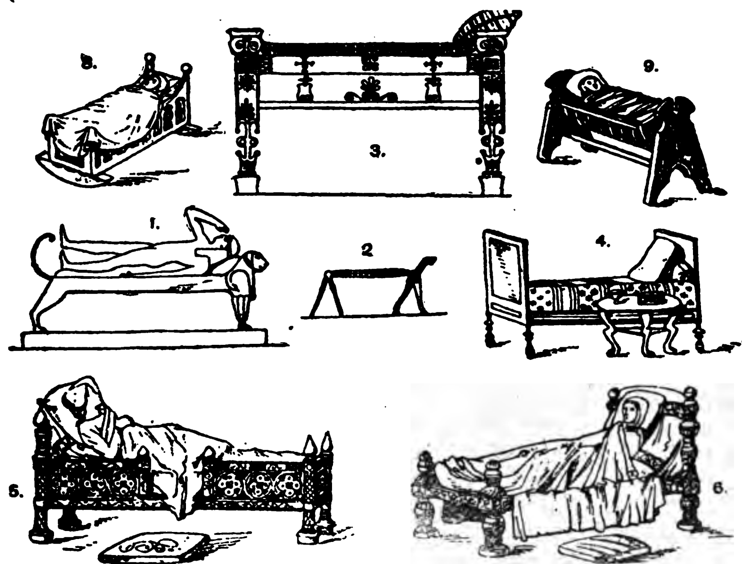

СТОЛОВЕ.

1, 2 - египетски; 3 — етруски; 4 — асирийски; 5, 6 — гръцки; 7 — римски; 11 — китайски; останалитҍ — модерни.

своитҍ дракони и змеюве посела **твърдҍ своеобразенъ** *характеръ*. Това украсяване на мобелитҍ съ **рҍзба става** *въ готическия стилъ* ржководяще правило. (стр. 111).

Кревати.

1, 2,—египетски; 3—гръцки; 4—римски; 5, 6—средневѣковни.

маси.

1, 2—антична бронзова; 3—римска; 5 готическа; 6- 7—ренесансъ;
8—11 модерни.

Старовръмски столъ.

СТОЛОВЕ.

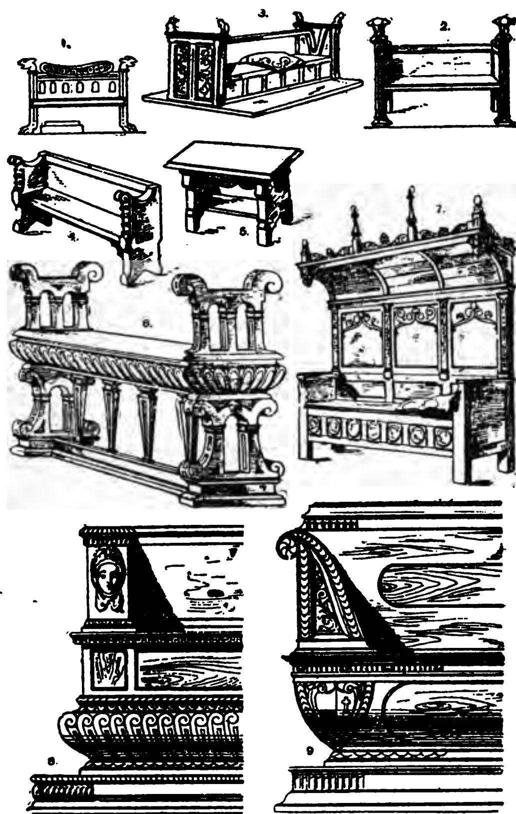

1—норвежски; 2—7 XII—XIII в; 8 английски; 9 Лудвигъ XVI 10, 11—модерни.

канапета.

Рисункитѣ на сандъци и шкафове прѣминаватъ въ интарсия (лепене на разноцвѣтни дъсчени парчета).

1—5 срѣдневѣковни; 6—9 ренесансъ.

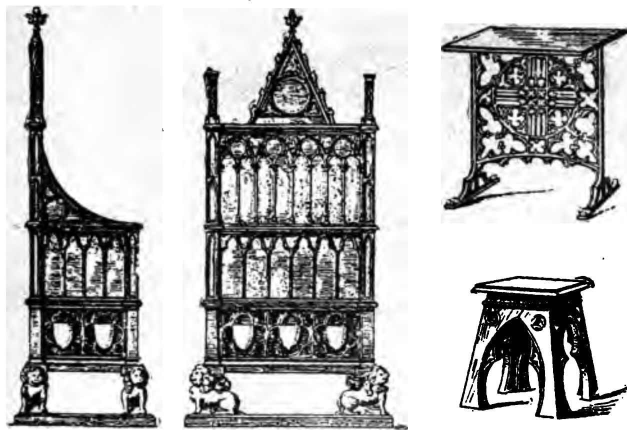
Ренесансътъ измѣнилъ орнаментитѣ, като запазилъ прѣжната конструкция, но й прѣдалъ архитектуренъ характеръ, подражение на дворцови фасади.

Мобели въ стилъ РЕНЕСАНСЪ.

Къмъ края на XVII в. надъ релефнитѣ орнаменти одържали рѣшителна побѣда новъ родъ украшения,

Мобели въ ГОТИЧЕСКИ СТИЛЪ.

наречени **маркетри** (marqueterie), употрѣбявани въ Италия още въ XII в. (Лепене на отдѣлни парчета дъски, слонова кость и метали, като мозаика).

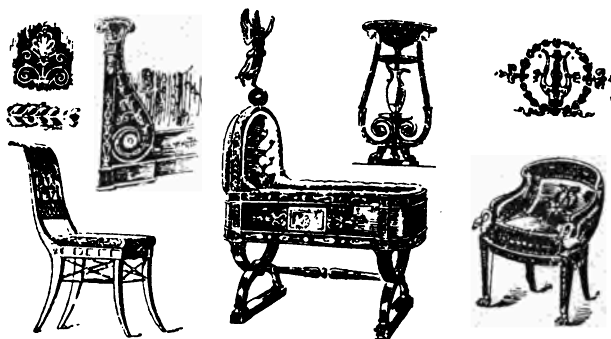
Бароко и рококо изкривяватъ и закръгляватъ мобелитѣ.

Стилътъ на Лудвига XVI отново въвежда правитѣ

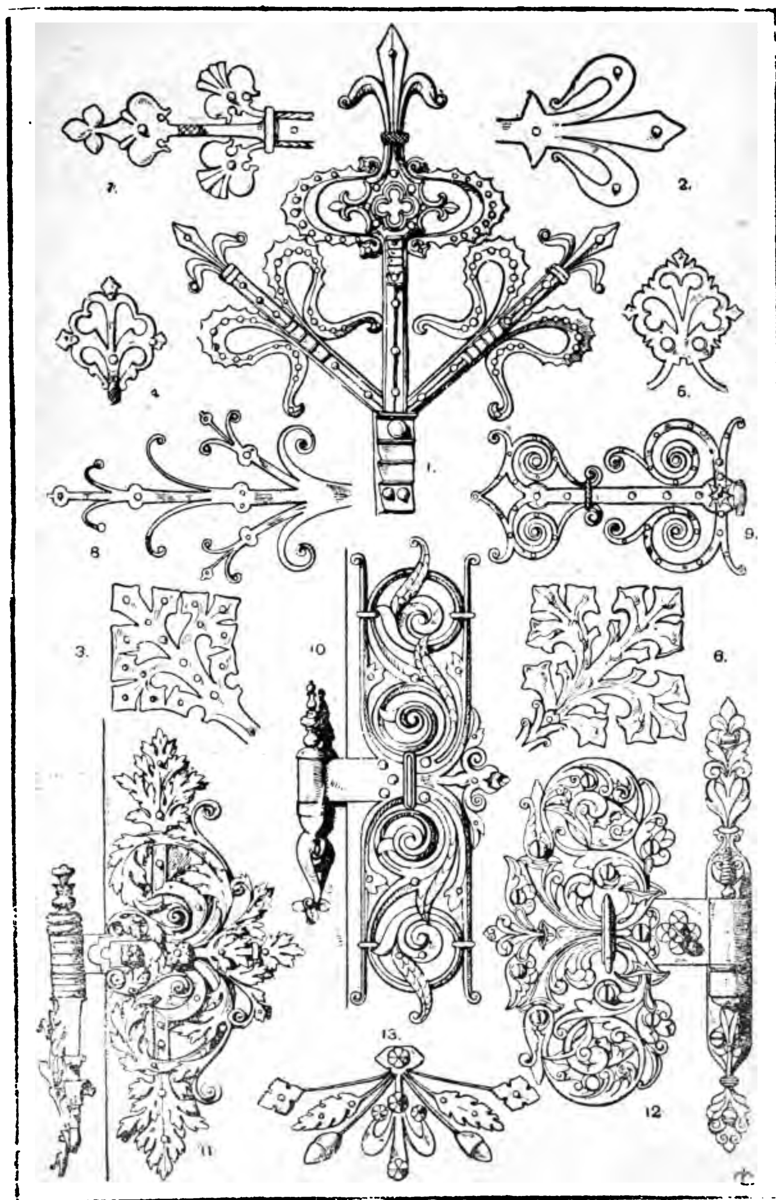

Маса въ стилъ ЛУДВИГЪ XVI

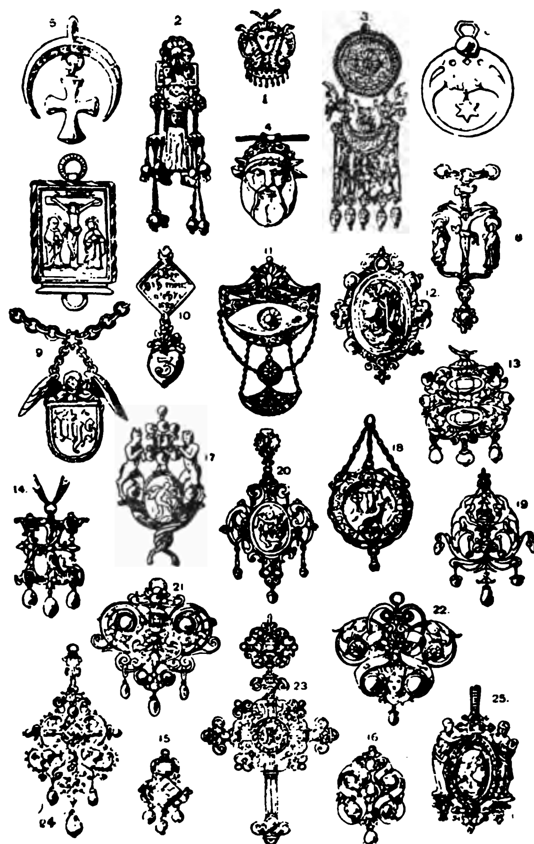
Мобили въ СТИЛЪ „ИМПЕРИЯ“.

линии и голѣмо употрѣбление на бронзовата позлата и *се доразвива въ* разкошния стилъ Empire.

ЖЕЛѢЗНИ ИЗДѢЛИЯ.
Готически стилъ и ренесансъ.

златарски издѣлия.

1—египетско; 2, 3—гръцки; 4—етруско; 5—староиталиянски; 6—турско
7—8 срѣдневѣковни; 11—империята, останалитѣ—рененсансъ и модерни.

Въ началото на 19 вѣкъ машинното производство се засилва. Европейскитѣ държави съсрѣдоточаватъ интереса си въ крупната промишленость.

Всѣкиму се струвало, че гласътъ на фабричната пищялка произнасялъ вече грозната присжда на занаята и изкуството; смърть на занаятитѣ, смърть на човѣшкия творчески гений.

И фабрикантитѣ, доволни отъ успѣха на фабричнитѣ шаблонирани издѣлия, започнали да се грижатъ изключително за цѣната на стоката.

Уви! Съ течение на врѣмето сжщитѣ тия държави съ уплаха забѣлѣзватъ постепененъ упадъкъ въ търговията си и като че ли явно погрозняване на манифактурнитѣ и промишленитѣ имъ издѣлия. Една само **Франция** тържествува съ хубостьта и изяществото на своитѣ издѣлия и тържествува тя надъ цѣлия свѣтъ. Нейнитѣ столарски, желѣзарски, килимни, керамични и изобщо декоративни издѣлия се търсятъ и купуватъ на всѣкждѣ.

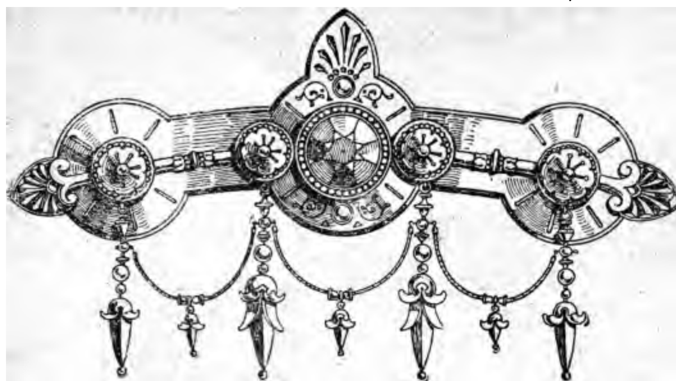
нглия първа отъ европейскитѣ държави се стрѣсва и взема мѣрки.

Въ 1851 год. тя устройва въ Лондонъ всемирна изложба и какво вижда? Вижда, че въ индустриално отношение Франция съ право стои на чело на всички страни въ Европа. Защо? Защото нейнитѣ издѣлия по красота на формитѣ си нѣмали равни на себе си.

Едва тогава англичанитѣ разбрали, че на тѣхнитѣ произведения липсва именно подходящъ за врѣмето **художественъ елементъ**. Веднага били основани училища за възпитание на художествения вкусъ и за развитие на художественитѣ занаяти, отъ друга страна въ Кенсингтонъ открили голѣмъ музей съ грамадна сбирка отъ орнаменти, отъ всичкитѣ художествени богатства на Англия и на цѣлъ свѣтъ. Отворили и въ най-затънтенитѣ краища училища и подвижни музеи. И на парижката всемирна изложба 1867 год. английското производство не отстжпвало въ никое отношение на Парижъ.

Англия била послѣдвана стжпка по стжпка отъ Австро-Унгария отъ 1864 год., съ откриване на художествено-индустрияленъ музей въ Виена и съ устройване на всемирна изложба прѣзъ 1873 год. въ сжщия градъ.

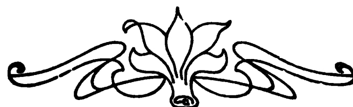

Въ пълна смисъль *индустриялна* изложба била устроена за пръвъ пѫть въ Мюнхенъ прѣзъ 1876 год.

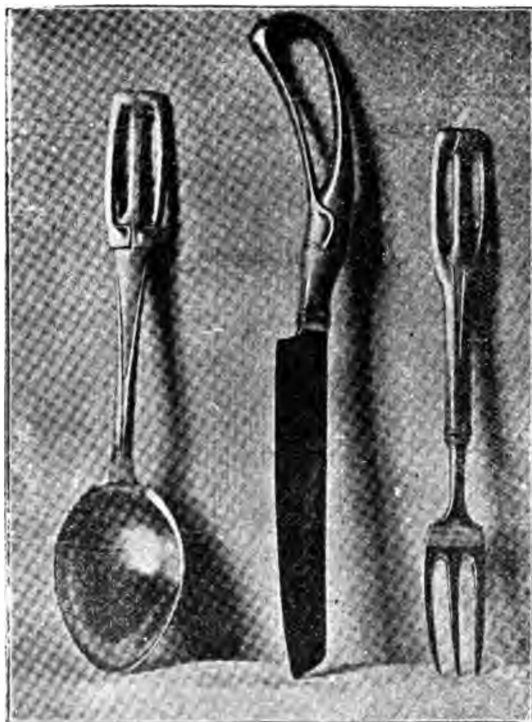

Отъ тия дати на промишлено съживяване положението на Франция като първенствующа страна въ индустриялно отношение силно се разклаща, толкова повече, когато и Севѣрна-Америка ѝ обявила конкуренция. Едва къмъ края на вѣка, слѣдъ много лутания за нѣщо оргинално и отчасти подъ влияние на японското изкуство, въ Франция се заражда тъй-наречения „декадентски“ или модеренъ стилъ, който въ художествената промишленость намѣрилъ найтрайна почва.

Въ днешно врѣме сецесионътъ, както е станало и съ ренесанса, започва да се национализира, при все

модерни уреди.

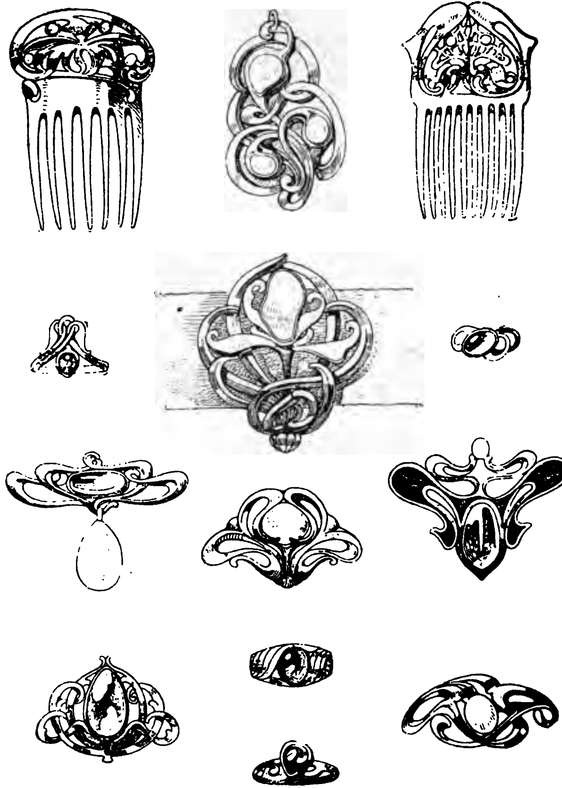

СЕЦЕСИОНЪ.

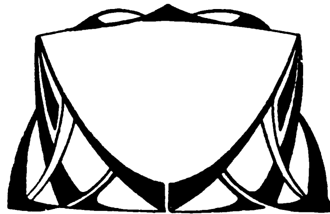
това обаче, той все още търпи конкуренция отъ японскигѣ издѣлия съ неизчерпаемата. имъ оригиналность въ формитѣ.

разни украшения.

СЕЦЕСИОНЪ.

МОДЕРНА КУТИЯ—прѣднята й страна.

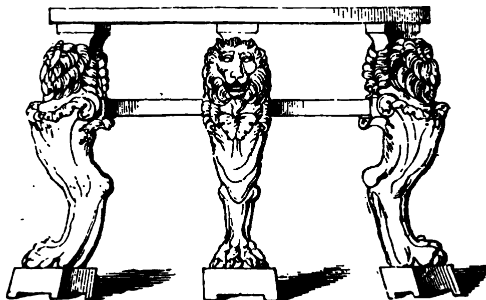

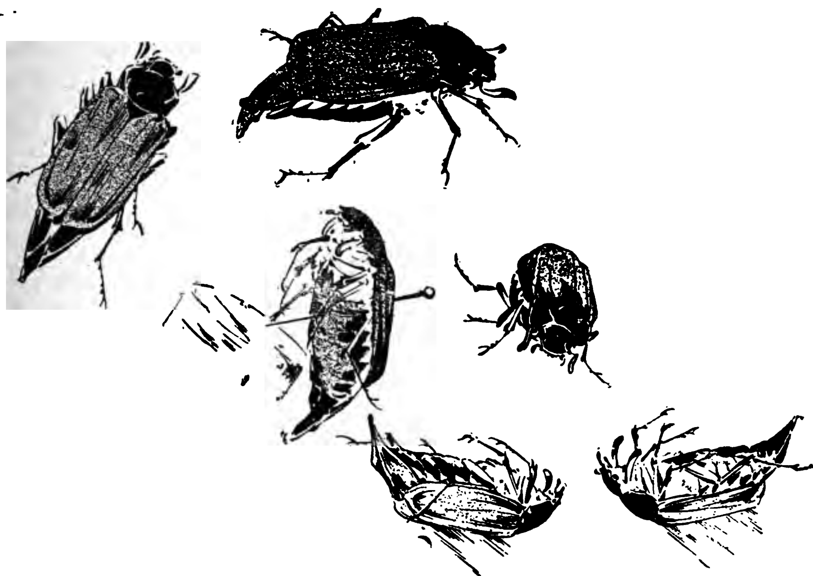
СЖЩАТА КУТИЯ—задията й страна

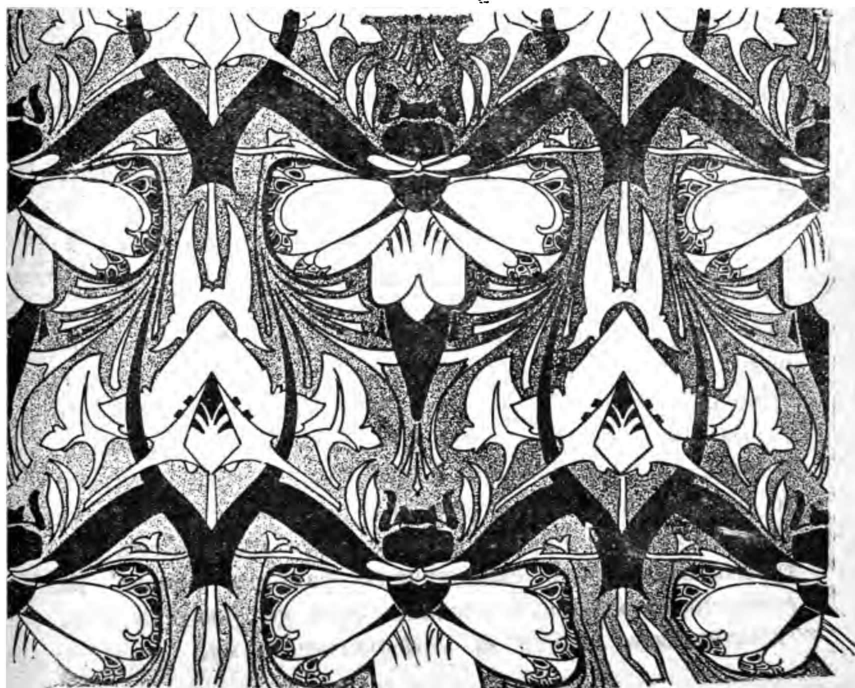

Въ всѣки случай отъ послѣднитѣ всемирни художествено-индустриални изложби стана очевидно, че съ най-голѣмъ успѣхъ се ползуватъ издѣлията на ония страни, кждѣто старателно се пазятъ и изучаватъ мѣстнитѣ художествени богатства, кждѣто най-сериозно е застжпено художественото възпитание на занаятчиитѣ, и кждѣто при обучението имъ се изучватъ не само геометрични форми, но се изслѣдватъ всестранно хубоститѣ на природата въ минералното, растителното и животно царство, отъ най-обща форма до най-голѣми подробности.

На слѣдната страница имаме единъ примѣръ отъ старателно изучване формитѣ на природата (на майския бръмбаръ), за да се стилизиратъ и използоватъ въ декоративно отношение.

Така чрѣзъ всемирнитѣ художествено индустриални изложби народитѣ сравниха своитѣ индустриални произведения и за всички стана ясно, че наредъ съ трайностьта и здравостьта на тия произведения; наредъ съ тѣхната цѣлесъобразна направа твърдѣ много се цѣни тѣхната хубость, състояща се въ хармония на линиитѣ и боитѣ и въ много други художествени прѣимущества и качества. Отъ тогава по цѣлъ културенъ свѣтъ започна да се съзнава економичната необходимость отъ художествено развитие, отъ сржчноститѣ, особено за ония, които боравятъ съ какъвто и да било занаятъ. А тъй като за развитието на вкуса и за подготовката на всѣки родъ художествена и занаятчийска работа по всичкитѣ отрасли на производството служи главно рисуването, то на обучението по този прѣдметъ въ всички страни погледнаха най-сериозно. Едни изтъкнаха възпитателното му значение, други неговото економично значение. Това положение на рисуването, като значителенъ културенъ елементъ и економиченъ факторъ, обнови рисуването въ всичкитѣ училища, като се въведоха нови, по-рационални методи за прѣподаването му.

Въ България отъ 3—4 години насамъ сѫщо се подобриха тия методи въ основнитѣ и класни училища, но грамадното значение на рисуването (и изобщо на изкуството) за индустрията и търговията все си остава у насъ фактъ недостатъчно ясенъ, тъй като въпросътъ за *влияние на изкуството върху занаятитѣ*, освѣнъ че е въпросъ едва зачекнатъ у насъ, но не може да бѫде ясно и правилно схващанъ при липсата на **Художествено-индустриялно училище и музей**.

Бѫдната сѫдба на нашитѣ занаяти зависи най-вече отъ приспособлението на занаятчиитѣ къмъ новитѣ условия на врѣмето, като се ползоватъ отъ всичкитѣ културно-економически завоевания на съврѣмения прогресъ. За тази цѣль тѣ трѣбва да ратуватъ за отваряне, и то най-скоро, на художествено-индустриялни училища и музеи, подобрение на сѫществующитѣ специални училища, мастерски и изложби, които най-вече въорѫжаватъ занаятчията съ необходимата за него сума отъ знания и практична опитность. У насъ неоцѣнима услуга ще окажатъ въ това отношение тия училища, имащи за цѣль възпитанието на художествения вкусъ и развитието на художественитѣ занаяти. Разбира се, отъ извънредно голѣмо значение сѫ специалнитѣ съчинения, брошуритѣ и сказкитѣ **по техниката и художествената страна на занаятитѣ**.

Литература: Das malerbuch отъ F. Meyr, Shmuckbuch отъ Rösklin, Енциклопедия-Брокхаузъ, История на човѣшката култура отъ Колбъ. Katechismus der ornamentik отъ F. Kanitz, Handbuch der ornamentik отъ Fr. Sales Meyer и др.

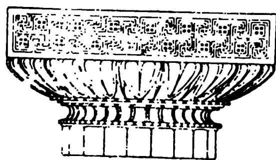

Поради технични мѫчнотии не можахме на мѣсто да поставимъ нѣкои илюстрации, а други, по разни причини, не можахме да приготвимъ.

Съжелявамъ, че нѣкои г-да, отъ които очаквахъ най-голѣмо съдѣйствие, се *постараха* да ми попрѣчатъ, особено при илюстриране на българския отдѣлъ. Благодаря на архитекта г-нъ **П. Койчевъ**, че съ готовность ми зае двѣ илюстрации (стр. 94 и 95) отъ статията си „Художественитѣ богатства въ България“, печатена въ инж.-арх. списание.

При редене на толкова клишета, не можаха да не се пропуснатъ нѣкои грѣшки.

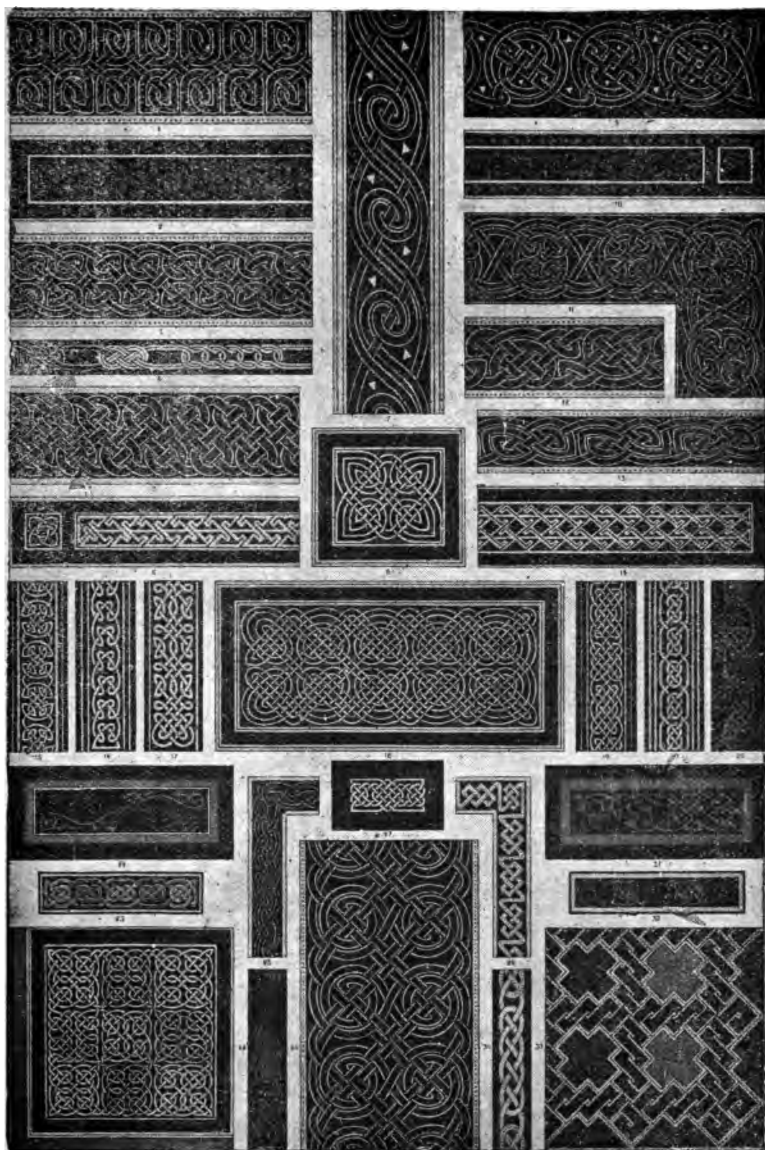

Дорически капителъ.

Пояснение. Считамъ за неизлишно да повторя, че *колона* значи стълбъ, а *капителъ* — глава на колоната. Ето напр. единъ капителъ:

На слѣдната страница притурямъ орнаментна таблица — *келтийски стилъ*, за който споменавамъ на стр. 48. На най-послѣдната страница, като допълнение, илюстрирамъ женски нанизи и костюми: №№ 1, 2, 3, 4, — ориенталски и малоазийски; № 5 — руски и № *6 — модерни.*

Забѣл. Въ нѣколко екземпляра цо погрѣшка сѫ отпечатили наопаки *картинката № 31* на стр. 37 (доричееки стилъ).

КЕЛТИЙСКИ ОРНАМЕНТИ.

1

2

3

4

5

6

